

R.

1922. (1922)
1922. (1922)

VIII-4 ✓
Keller

ANGOL PARLAMENTI KÜZDELMEK

— KORKÉPEK —

IRTA

STILLER MÓR DR

ügyvéd.

A „nagy Commoner“ gróf.
Meghiusult kormányalakítás.
A „Ki? Ki?“ minisztérium.
Egy királyi elnapolás története.
Harc a királyi személyes kormányzás ellen.
És „A király végre engedett.“
Kálvária-út az alkotmányosság felé.
Az első alkotmányos fejedelem.

BUDAPEST, 1906.

BENKŐ GYULA GRILL-FÉLE UDVARI KÖNYVKERESKEDÉSE
DOROTTYA-UTCA 2.

BUDAPESTI HIRLAP NYOMDÁJA.

ALKOTMÁNYOS HARCAINK
HARCOSAINAK

AJÁNLVA.

A magyar nyelvnek kell lenni Magyarország nyelvének. A magyarságnak egyedüli képviselője a magyar nyelv. Ne hagyja magát az ország többé félrevezetni. O beata Ungheria, se non si lascia piu malmenare (Dante). Hogy valami legyen Európában a magyar, egyedül magyarnak kell lenni.

SZÉCHENYI ISTVÁN: Világ.

„There was ambition, there was sedition, there was violence, but no man shall persuade me, that is was not the cause of liberty on one side, and of tyranny on the other.“

CHATAM, Speeches.

Ja! diesem Sinne bin ich ganz ergeben,
Das ist der Weisheit letzter Schluss.
Nur der verdient sich Freiheit wie das Leben,
Der täglich sie erobern muss.
Und so verbringt, umrungen von Gefahr,
Hier Kindheit, Mann und Greis sein tüchtig Jahr.
Solch' ein Gewimmel möcht ich sehn,
Auf freiem Grund mit freiem Volke stehn.

GOETHE: Faust.

A „nagy Commoner“ gróf.

Walpole Róbertet, mint a legkiméletlenebb párturalom megalapítóját ismeri a történelem. Kezdve minisztériumától, le egészen a *Rockingham* minisztériumáig, nem volt egyetlen egy sem, a mely kormányzatának megerősítésére nem használta volna a parlamenti korrupciónak minden kigondolható eszközét. A különbség ez irányban az egymást követő kormányok közt csak fokozati volt. Különböztek a megvesztegetés hatásosabb vagy kevésbé hatásos módzataiban; különböztek a kiméletlenség tekintetében, a melylyel azokat alkalmazták. De mindannyian megegyeztek abban, hogy párturalmukat csak a parlamenti corrupció által tudták fentartani.

A *Rockingham*-minisztérium — mint *Maculay* mondja — „az első volt, a melynek hosszú évek után elég bátorsága és erkölcsi érzéke volt arra, hogy a pártmetni korrupciótól tartózkodjék.“ Sajnos azonban, — a mint hozzáteszi, — hogy „ez a kormány, a mely egyike volt az ország legnemesebb kormányainak, egyuttal egyike volt a leggyöngébbeknek is.“ Gyöngeségének különben könnyen megmagyarázható oka volt. Küzdenie kellett nemcsak nyilt ellenségeivel, a különféle pártokkal és párttöredékekkel, hanem ezenkívül még a saját táborában összeverődött „egy nemével a csuszó-mászó politikusoknak“ (a reptile species), a kik magu-

kat „a király barátainak“ kezdték nevezni és a kik megragadva minden kínálkozó alkalmat, a minisztérium ellen alattomban fondorkodtak. Elvtelenségükben „ezek minden pilanatban készek voltak minden párttal egyesülni és minden pártot odahagyni, minden pártot aláaknázni és minden pártot megtámadni. És míg körülöttük „az államban minden megváltozott, ezek a politikai alakoskodók állásaikban találták existenciájukat“.

A minisztérium sorsa ily körülmények közt már előre meg volt pecsételve. Rövid főnnállása után 1760-ban kénytelen volt lemondását beadni, hátrahagyva az országot a pártversengések és tusák miatt olyan állapotban, a melyben egy erős kormány alakítása már eleve is kizártnak látszott. A nagy whig-pártot ugyanis, a mely *Walpole* óta körülbelül negyven évig kormányon volt, csaknem teljes teheteflenségre kárhoztatták, mert megoszolva, „önmagában a pártoskodás szelleme által, a melyet hatalom hosszú élvezete szült, és meggyöngítve a gyűlölet és megvetés által, a melylyel képviselőinek önzése és korrupciója miatt az ország vele szemben viseltetni kezdett“, nem tudott többé egy erős kormányt alakítani.

„Pedig épp eme körülmények közt — mint *Lecky* mondja — életkérdés volt az országra, hogy a kormányzatnak ismét egy erős és rendezett rendszere alkottassék meg, a mely kétségtelen parlamenti túlsulyon alapuljon és az udvar és a pártok cselszövései ellen egyaránt biztosítva legyen.“

III. György a Rockingham-minisztérium lemondását elfogadva, *Chatam* grófot, a nagy *Commonert* bizta meg az új kormány megalakításával. És *Chatam* gróf, a kit Rockingham mindjárt kezdetben és azután több ízben is fölszólított, hogy minisztériumába lépjen be, de a mit ő mindannyiszor visszautasított, és a ki később „a minisztériumot némely kérdésben melegen tá-

mogatta ugyan, de alapjában mégis ő rendítette meg“, most az új minisztérium alakítását elvállalta. Ennek a kabinetnek a király által kitűzött határozott célja az volt, hogy mindenekelőtt a pártkapcsokat szétbontsa és a pártösszeköttetéseket megsemmisítse.

Chatam grófot *Adams* következőképp jellemzi: „Az ő magas, sudar testalkata, büszke pillantása, parancsoló magatartása épp oly emlékezetes marad, mint törhetetlen erélye és szellemének merészsége.“ Szónoklataiban „a pillanat hevében gyakran elfelejtette, a mire készült, és akkor izzó szavakban kitörtek belőle gyakran a legfényesebb gondolatok. Gunyja maró volt és mérges invectivái nem egy ellenfelet félemlitettek meg; e mellett csodálatos módon alkalmazkodni tudott hallgatóinak hangulatához és az alkalom igényeihez. De soha sem hajhászta aljas eszközökkel a népszerűséget.“ Önbizalma határtalan volt, mire nézve kortársai idézik *Devonshire* hercegehez az ország válságos pillanatában intézett jellemző eme szavait: „Tudom, hogy megmenthetem az országot és tudom azt is, hogy erre senki más nem képes.“

Kétségkívül nagy tehetségei és kiváló tulajdonságai mellett *Macaulay* nem tartja őt *arányos nagy férfinak*, hanem „az ellentétek egy csodálatos halmazának, egység és megállapodott eszmék nélkül, a ki azonban nincs híján sok nemes vonásnak“. Hozzáteszi, hogy eltekintve attól, hogy „gyakran rosszul, igen rosszul cselekedett, volt benne valami, a mi még mesterkedéseit is megnemesítette“, mert rugójuk hazájának szeretete volt, a melynek lealacsonyítása vérét izzó forrásba hozta. A nagy történetíró abban a megkapó végítéletben foglalja össze fölöle táplált véleményét, „hogy egy elernyedt és piszkos korszakban már az is ért valamit, hogyha olyan férfi állott az ügyek élén, a ki *valamely hatalmas fölindulásában tán tönkre tehetette hazáját*, de a

ki soha sem alázza meg magát annyira, hogy gyáván megorozza“.

Chatam gróf tehát elvállalta a kormányalakítást azzal a nyíltan bevallott céllal, hogy megtöri a pártok hatalmát. A kormányalakítás azonban nagy nehézségekkel járt. Néhány előkelőbb whig, a kiket az udvar szívesen látott volna, ha elpártolnak Rockingham-éktől, kereken megtagadott minden közösséget Chatam gróffal. Bár többször fölszólították őket, hogy a kormányzás tiszttségében és javadalmazásában vegyenek részt, ők állhatatosan visszautasították a meghívást azzal, hogy ezt elveiknek meg nem felelő föltételek mellett nem teszik. A whigek másik csoportjával, a *Bedford*-okkal, *Temple*-ékkal pedig nem tudott megállapodásra jutni. Végre mégis sikerült a misztériumát összeállítani, „ugy, a mint a király akarta, egy olyan minisztériumot, a melyben a királybarátokat kényelmesen elhelyezték“.

Chatam grófnak erről a vállalkozásáról Macaulay, minden csodálata mellett, a melylyel tehetségei és számos nemes tulajdonsága iránt viseltetik, csak a legkínosabb érzéssel tud megemlékezni. „Mert — ugymond — a fenforgó körülmények közt az ő hatalmában volt az, hogy akár a whigeknek, akár a király barátainak biztossítsa a győzelmet. Ha ő hiven támogatja Rockingham lordot, akkor mit tehetett volna az udvar? Ennek csak egy alternatívája lett volna, és nincs kétség az iránt, hogy a királynak melyik utat kellett volna választania.“

De sajnálatosan Chatam, a nagy Commoner, a tisztavérű whig, a király barátjainak pártjára állott, és ezzel halálos csapást mért merész vállalkozásának eredményére.

Ezt a megfoghatatlannak látszó politikai átvedlést Macaulay annak akarja betudni, hogy a király maga vette kezébe a föladatot, hogy Chatam gróft megnyerje céljainak. „Hiúsága ejthette meg, midőn elhitette ma-

gával, a mit a király is mondott neki, hogy ő, és csakis ő egyedül tudja végét vetni a dúró pártok viaskodásának.“ Hozzájárult bizonyára még lelkiületének az az irányzata is, hogy eltérően a valódi whig hagyományoktól, melyek mindig a királyi prerogatívák tultengése ellen irányultak, ő „bizonyos érzésével az imádatnak tekintette mindig a király személyét. Így esett meg azután, hogy midőn szemtül-szembe került a királysággal, az ő képzelődése és érzése erősebb lett, mint az elvei voltak. Whig érzése elpárolgott és azon időre az Ormond-ok fajából való, régi ívasu toryvá változott át.“

Chatam grófnak erre a különös jellemvonására *Bagshot* is gáncsolólag rámutat, a mikor azt mondja, hogy „királyával szemben saját képzelődésének rabja lett, mintha csak valami titokzatos varázslat ejtette volna meg a fejedelem közelében, a mi kivetkőztette őt, az angol államférfiak legbüszkébbjét és legparancsolóbbját rendes természetéből, a melylyel mindenki vel szemben viseltetett“.

De olyan egyoldalú és tulhajtott lojalitással, mint a minőt a királyok barátjai üztek és a melyet Chatam gróf most már kormányzatának hitelvévé avatott, nem lehetett a magasan csapkodó, izzó pártküzdelmeknek urává lenni. A villongások alatta még elkese-redettebbekké lettek, sőt most már a saját pártján kívül álló összes pártok, a *Bedford*-ok, *Rockingham*-ok, sőt *Grenwill*-ek is egyesültek, hogy kormánya ellen támadjanak. Minisztériumának helyzete mind nehezebbé vált a parlamentben, és ezt a nehéz helyzetet növelte az a mód, a hogy mindenki vel szemben viselkedett. Önérzete annyira tulcsigázott volt, hogy gyakran a legfontosabb intézkedései felől még barátjaival sem tanácskozott. Egy egész csomó kiváló férfit, a kiket ezzel a magaviseletével mélyen megsértett, elkedvetlenedve visszavonult tőle. Hozzájárult ehhez még lelkének mindinkább

növekvő izgékony-sága, a mely az emberek és viszonyok helyes megítélését rá nézve lehetetlenné tette és egyik botlásból a másikra vezette.

Lelki állapota különben érthető volt. „A közügyek kétségbeejtő állapota — mint *Macaulay* mondja — a nagy felelősség, a mely terhelte, elkövetett hibáinak tudata, gáncsolóinak ellene indított vad kirohanásai, megzavarták lelkének egyensúlyát. Államférfiai hírneve letűnőben volt, mert büszkesége által elmámorítva, olyan föladatra vállalkozott, a mely tehetségeit túlhaladta.“

Chatam gróf minisztériuma alig két évi fennállás után teljesen megörlődött a pártküzdelmekben. Pedig ezeknek a küzdelmeknek letörését kormánya céljaul tüzte ki.

Nemzete nagy és kiváló tulajdonságait, tehetségét, hazafiságát, jellemtisztaságát mindenkor készségesen elismerte, de azt a végzetes hibát, a melyet elkövetett akkor, midőn hűtlenné lett a whig-párt valódi nagy hagyományaihoz, soha sem tudta neki megbocsátani. Ezeknek a hagyományoknak egyik büszke hitelve volt a nemzet jogaiért való küzdelem a korona prerogatívái ellen.

El kellett azért szenvednie, a mi alkotásra vágyó államférfiura a legnagyobb szenvedés. Csakhamar „egyedül“ maradt. „A kor nyilvános férfainak fele — mint nagy történetirója mondja — elidegenedett tőle tévedései miatt; a másik fele pedig azok miatt az erőlködések iniat, a melyekkel tévedéseit jóvá akarta tenni.“

Meghiusult kormányalakítás.

II. Györgynek, a hannoverai házból származott második angol királynak uralkodását az a törekvés jellemezte, hogy bármikor alkalom kínálkozott rá, mindig Hannovera német fejedelemséget, melyet az angol korona mellett is megtartott, részesítette Anglia érdekei rovására elsőbbségben. Hannoverai befolyás érvényesült tisztán angol viszonyokban. *II. György* német hazája dédelgetésében annyira ment, hogy hannoverai katonákat is hozott az országba, kiket természetesen angol pénzen fizettek.

Nemcsak a parlamentben idézett föl ezzel szenvedelmes vitákat, de a népben is oly elkeseredést és gyűlöletet keltett, hogy abban az időben, — mint *Mahon* lord angol történetében mondja, — „a hannoverai név csufnévvé vált“.

És mégis találkozott egy miniszter, *Granville* lord, aki királya iránt való szolgalelkiségében eszközéül szegődött ennek a nemzetetlen iránynak. Ezért *Pitt* nyílt parlamentben „átkozott pribéknek“, „hannoverai katona-miniszternek“ nevezte, kinek „más pártja nincs az országban, mint a hannoverai 16.000 katona“. *Granville* a *Pelham*-minisztériumának volt tagja, mely e törekvéseknek útját kívánta állani. Ez okból a többi mi-

niszter 1744-ben II. Györgynek följánlotta lemondását az esetre, ha a király Granvillet nem bocsátja el.

A király csak nagynehezen és csak egy hónapi gondolkodás után tudta magát rászánni arra, hogy kedvelt miniszterét elbocsássa.

Azonban a hannoverai befolyást az angol ügyekre Granville távozása is csak rövid időre szüntette meg. Habár nem nyíltan és kézzelfoghatóan, de alattomban továbbra is érvényesült és a király nem csinált titkot belőle, hogy Granville továbbra is teljes bizalmát bírja. A Pelham-minisztérium végre megsokalta ezt az állapotot, különben is el volt keseredve a miatt, hogy a király Pitt-et, kit hazafias szónoklatai miatt nem kedvelt, miniszterré kinevezni nem akarta. Növelte még a minisztérium elkeseredését az is, hogy II. György mindenütt egész nyíltan kifejezte ellenséges indulatát a Pelham-minisztériummal szemben, melyet csak a vi-szonyok nyomása alatt volt kénytelen megtartani. Ennekfoga a Pelham-minisztérium 1746-ban beadta lemondását.

A király a lemondást most már elfogadta és megbizta ismét kedveltjét, *Granville*-t egy új miniszterium alakításával.

Azonban ez a kísérlet csakhamar csufos véget ért. Annyira mélyreható volt az általános gyűlölet Granville ellen, az angol nemzeti büszkeséget annyira megsértette Granvilletnek eddig tapasztalt magatartása, hogy mint *Brosch*, a *Lord Bolinbroke* és az angol pártokról irt szép munkájában mondja: „általános volt az igazgatószolgálati és közigazgatási tisztviselőknek, az országos méltóságoknak, a legelőkelőbb udvari tisztségeknek lemondása, le a királyi gárda házipapjáig; a City-kereskedők testülete kinyilatkoztatta, hogy egy Granville-minisztériumot hitellel támogatni nem fog; London városa pedig a fizetések megszüntetésével fenye-

getett, pedig a skót lázadás miatt pénzre nagy szükség volt. Mind szembetűnőbbé lett, hogy mennyire lehetetlen a parlamentben a Pelhamoknak tulhatalmas kormánytöbbségét megtörni és megakadályozni azt, hogy ez a többség egy legyőzhetetlen ellenzékké ne változzék át. Granville másodnapra visszaadta megbízását. Kénytelen volt kinyilatkoztatni, hogy képtelen a királyi parancsot teljesíteni. A király pedig kénytelen volt, a szükségnek engedve, tovább a Pelhamokkal kormányozni és most már — még inkább akaratuk szerint cselekedni.“

A „Ki? Ki?” minisztérium.

Russel lord minisztériuma 1852-ben beadta lemondását, mert az általa benyújtott Militia Bill egyik pontjához *Palmerston* módosítványt adott be. Ezt a módosítványt 136 szavazattal 125 szavazat ellenében elfogadták s így *Russel* kisebbségben maradt. *Derby* lordot, a felsőház tagját bízták meg az új minisztérium alakításával, melynek sem saját pártja, sem programja nem volt, és mely csak új választással remélt magának pártot szerezni.

Maga a kormányelnök — mint *Mc. Carthy*, korának történetében írja, — „híres volt meglepő politikai botlásai épp úgy, mint hetyke szónoklata (*dashing cloquence*), révén. Minisztériumában, D'israélin kívül, ki csak akkor vállalt legelőször hivatalt, „nem volt egyetlen ember sem, ki politikai képességgel, és alig volt valaki, ki politikai tapasztalattal bírt volna.“ *Saintsbury*, ki *Derby* lord életrajzát sok szeretettel írta meg, maga is kénytelen beismerni, hogy „az 1852. évi *Derby*-minisztériumról szokás volt és szokás még ma is bizonyos mértékben úgy beszélni, mint valami nevetséges kabinetről (as a sort of *Cabinet „pour rire!“*), melyet az alsóházban egy megvetendő párt támogatott (backed up by a contemptible party.)“

Ha általában kényes és rendkívül kellemetlen az angol alsóházban egy kisebbségi kormánynak, mint

„türt minisztériumnak“ a helyzete, akkor ez esetben a Derby-minisztériumnak még fokozódott mértékben kellett szenvednie, „tagjainak ismeretlen és tehetetlen volta miatt.“ Jelentéktelenségét a kortársak humora jelezni akarván, mindjárt megalakulása után maró gunynyal „*Ki? ki?*“ minisztériumnak keresztelték az új kabinetet.

Ennek a történetét Mc. *Carthy* következőképpen adja elő:

Wellington herceg a felsőházban Derby lorddal találkozáván, kíváncsi volt mielőbb megtudni a kabinet összeállítására vonatkozó részleteket. Midőn Derby lord közölte vele jövő kollégái nevét, a herceg, mint kissé nagyothalló, nem igen tudta hamarjában megérteni az egyes neveket. Mint legtöbben, kik nagyot hallanak, ő is igen főnhangon kérdezősködött és természetesen Derby lord is a feleletet erősebb hangon adta meg. Így történt azután, hogy a mi voltaképpen csak magánbeszélgetésnek volt szánva, azt az egész ház meghallotta. A mint Derby lord az egyes neveket elmondta, a herceg csodálkozva és kíváncsian újból és újból kérdezősködött, hogy ki? ki? (*Who? who?*) Minden új név után ugyanaz a fölkiáltás. A herceg bizonyára sohasem hallott előbb semmit az új miniszterekről; hisz igazán egészen jelentéktelenek, ismeretlenek voltak.

Ez a történetecske csakhamar szájról-szájra járt és Derby lord minisztériumát ezentul csak a *ki? ki? kormány-nak* (*Who-who government*) csufolták.

Egy királyi elnapolás története.

Palgrave, az angol képviselőházzal szemben való jogait ismertetvén, előadja, hogy ezek a jogok csak arra terjednek ki, hogy a király a parlamentet föloszlathatja, vagy prorogálhatja, illetve évi üléseit berekesztheti; de nem terjed ki arra, hogy elnapolhassa. Tömör rövidséggel magyarázza azután mindezeknek a természetét és jelentőségét.

A föloszlatás (dissolution) a parlament halálát jelenti. Addig, míg egy másik parlament egybehívása nincs, minden választókerület képviselő nélkül van; a parlament tagjai állásukat veszítik, a speaker megszűnik speakernek lenni, a lordok háza be van zárva.

Az ülészak berekesztése (prorogation) csak fölfüggeszti a parlament létezését, a képviselők megtartják mandátumaikat és a speaker a tisztséget, de a parlament nem gyülekezhetik, míg a király erre engedelmet nem ad. Nem lehet fölvenni a parlamenti munkálkodást ott, hol azt a prorogáció előtt abbahagyták, minden törvényjavaslat újból benyújtandó, minden bizottság újból megválasztandó. Minden parlamenti munkálkodás időleges szünetelése ily módon a prorogáció által a király hatalmába van helyezve.

A parlament elnapolása (adjournment) azonban

pusztán a gyülekezésnek napját halasztja el. Nem érinti az ülészak munkálkodását.

Az angol királyok azonban bizonyos céljaik elérésére meghagyták néhanapján a parlamentnek, hogy napolja el magát. *Ez azonban nem tartozik királyi jogaik közé. Ez a jog kizárólag magát a parlamentet illeti meg.* És midőn I. Jakab egyszer megint meghagyta a parlamentnek, hogy napolja el magát, a képviselőház hosszú és heves vita után csakugyan határozatban kimondta az ország biráinak meghallgatása után, hogy a királyt nem illeti meg e jog. A többi közt *Homersham Cox* szerint, azt hozták föl különösen, hogy „önkényes időben megeshetik, hogy a korona inkább érdekében valónak találhatja, hogy egyszerű elnapolás által alkalmatlan vitáktól szabaduljon, mintsem hogy prorogáció által megakaszsa a függőben lévő javaslatok tárgyalását“. A parlament beérte az ilyen jogföntartással és azután rendszerint teljesíteni szokta, udvariasságból a korona iránt, az elnapolásra vonatkozó kívánságait.

Azonban 1629 március 2-án szükségét látta a képviselőház, hogy ismét állást foglaljon a király elnapoló üzenetével szemben. Tudták ugyanis előre, hogy *Károly* király bizonyos céljai elérésére a parlamentet el akarja napoltatni, sőt, hogy erre a képviselőház speakerjét is megnyerte már. A jelenetet, melynek színhelye ekkor az alsóház volt — *Palgrave* szerint — egész drámai közvetlenségében közöljük:

Az alsóház e napon, mint rendesen, egybegyült, hogy munkájához lásson. A ház speakerje elfoglalta helyét. A parlament házi papja a szokásos imádságot elvégezvén, a speaker hirtelen fölállott, hogy közölje a házzal a királynak elnapoló üzenetét. Ugyanabban a pillantban a hazafiak egyik legjelesebbike, *Sir John Eliot* is föláll és szólásra jelentkezik. De ha a speaker üléséről fölemelkedik, nem szólhat többé senki.

És a speaker állva maradt továbbra is. Azonban állva maradt Eliot is, bár hallgatagon. Ekkor a speaker kihirdeti a király elnapoló üzenetét és felszólítja a házat, hogy napolja el magát, Eliot azonban még mindig állva marad és a nélkül, hogy ügyet vetne a királyi meghagyásra, szólni kezd. A speaker félbeszakítja azzal, hogy az elnapolásnak azonnal meg kell történnie, ez a király meghagyása. Sir John Eliot azonban ismét megkezdte beszédét, mire a speaker ismét félbeszakítja. De erre az elnöki szék körül csoportosult képviselők kitörő méltatlankodása egyre növekszik. A speaker még egyszer megkísérli Eliot beszédét megakasztani és midőn célt nem ért, elhagyni készül az elnöki széket. Ebben a pillanatban azonban két tagja a háznak eléje áll és kiméletesen ugyan, de erővel lefogják és visszaültetik székébe, és ott tartják.

A mennyire erőszakos is volt e lépés — mondja Palgrave — mégis ez volt az adott körülmények közt az egyedüli, lehetséges eljárás. Mert ha a speaker így hirtelen elhagyhatta volna a helyét, vége lett volna a ház hatalmának, speaker nélkül sem törvényes tárgyalás, sem határozat nem létesülhetett volna és így ő keresztül vihette volna ármányos cselszövését (trick). De meggyőzték Eliot és barátai.

Vége Eliot zavartalanul folytathatta megkezdett beszédét, lángoló szavaival magával ragadva hallgatóit és meggyőző okokkal kimutatva a királyi elnapolás valódi rugóit. Eliot szavai kezdettől végig mind keményebben ostromozták a király szándékát, a parlament tanácsának mellőzését, a nép szenvedéseinek elhanyagolását, a törvénytelen adószedést és a király erőszakosságait. És Eliot végül figyelmeztette Károly királyt, hogy ha folytatni fogja népe iránt való bizalmatlanságát, ha továbbra is miniszterei szavára fog hallgatni és ha maga és parlamentje közt törésre

engedi kerülni a dolgot, akkor végre is ő fogja e kísérleteket megsínyleni. Eliot e beszédét egy határozati javaslatba összefoglalta s annak rendje szerint átnyújtotta a speakernek fölolvadás végett. A speaker azonban megtagadta a fölolvadást és nem akarta megengedni a háznak, hogy a határozatról szavazzanak. Roppanó izgalom fogta el erre a képviselőket. Óriás láрма közepette a speakert „családja szégyenfoltjának“, a „haza csufjának“, „becstelen elnöknek“ nevezték s fölshízították, hogy tegye meg kötelességét. Ez könyekre fakadva, beismerte, hogy mint a ház speakerjének kötelessége volna ugyan a háznak engedelmeskedni és szavazásra bocsátani a határozati javaslatot, beismerte, hogy neki, mint a ház speakerjének, a király nem parancsol, de ő fél a király haragjától.

Erre a ház tagjai abbaahagyván a speakerrel való további küzdelmet, egy közös érzés varázsa alatt mint egy ember föl pattantak azzal az elhatározással, hogy innmár ők tegyék meg kötelességüket, ha a speaker nem akarja teljesíteni a magáét. Kitérő helyeslésük mutatta, hogy ők, mint Eliot, igaz angolok, kik képesek élni, halni házájuk jólétéért. Egyhangulag elhatározták — megfelelőleg. — Eliot javaslatának — hogy *„mind-azokat az államtisztviselőket, mint az ország és a közügy főbenjáró ellenségeit, a legszigorubb büntetéssel fogják sújtani, a kik akár tanácscsal, akár tettel segíteni fogják a királyt alattvalói ellen való törvénytelen eljárásban“*. Ezzel távoztak a házból.

„E napon legszebb tettüket végezték, — mondja Palgrave, — és az 1629. év március 2-ika felejthetetlen fog maradni mindörökké.“

Harc a királyi személyes kormányzás ellen.

A kort, melyet az angol történetirók a *Györgyök* korszakának neveznek, az a hosszú, elkeseredett küzdelem jellemzi, melyet a parlamentek a királyi előjogok és az azok örve alatt a kormányzásra gyakorolt királyi személyes befolyások ellen küzdöttek. Megvoltak a parlamenti kormányzásnak minden külsőleg észrevehető szervei; megvolt az akkori kornak megfelelő népképviselőlet alapján megválasztott parlament; megvoltak a pártok versengései és az azokból kialakult többségek; megvolt a kormányzatnak intéző eszköze, a kabinet; megvolt már annak a törvény és szokás által szentesített felelőssége. Mindamellett a parlament akarátja nem érvényesülhetett szabadon, mert a királyi akarat a fejedelmi előjogok tulhajtásában titkosan, ha lehetett, nyíltan, ha kellett, befolyást tudott gyakorolni a parlamentre és a kabinetre.

Ez a parlamentáris rendszer, melyet Beaconsfield lord találó szavával *szervezett képmutatásnak* (an organized hypocrisy) lehet jellemezni, III. György alatt érte el tetőpontját. Ő egyike volt azoknak a ritka angol fejedelmeknek, ki hosszú uralkodása alatt a kormányzati ügyek rendkívüli ismeretét sajátította el magának és ki ennél fogva saját nézeteinek minden áron

érvényt is kívánt szerezni. Oly miniszterekre volt tehát szüksége, kik készek voltak az ő akaratát, az ő kívánásait a parlamentben keresztül vinni. A kik ezt megtették, állásaikban megmaradhattak; kik nem voltak hajlandók vagy képesek megtenni, azok tekintet nélkül a parlamentre, elbocsáttattak, hogy más embereknek adjanak helyet, kiket a király megint tekintet nélkül a parlamentre, minisztereinek kinevezett.

A király személyes fölfogása döntő a kormányzásban. *The king is minister!* A király a miniszter.

Eme kor személyes rendszeréről és káros következményeiről mondja Mc. Carthy, hogy „ama kor államférfiainak a nehézségek egy nemével kellett megküzdeniök, melyeket a jelen kor boldogabb államférfiai nem is gondolhatnak el. A fejedelem személyes kedvelt eszméi, vagy antipatiái voltak elsősorban figyelembe veendőek. A király nem akar hallani ilyen intézkedésről, vagy olyan intézkedésről, nem akar hallani erről a férfiuról, nem akar érintkezni azzal a férfiuval. Egy nagy miniszter bármennyire is meggyőződve lett legyen bensejében, hogy valamely reform az ország békéjére és jólétére nézve szükséges, bármennyire legyen legmeggyőzőbb bizonyítékai arra nézve, hogy ezt a reformot a nép túlnyomó többsége kívánja — de hát mittévö legyen — a király nem szereti, a király nem akarja, hogy arról még beszéljenek is előtte.“

Még mélyebbre hat azonban ama kormányzási rendszer természetének megismertetésében ama kor nagy szónoka, Burke, midőn a *jelen elégületlenség okairól* irt, híressé vált röpiratában, III. György alatt divott kormányzási rendszernek működési módját és alkalmazott eszközeit emigyen ecseteli:

„Voltaképpen két kormány létezett. Az egyik a valódi, a titkos és bizalmi; a másik a látszólagos, mely

külsőleg a kormányzás hivatalos kötelességeit volt végzendő. A felelős egyedül az utóbbi volt, míg a valódi tanácsadók, kik voltaképpen gyakorolták a hatalmat, minden felelősség alól mentesek voltak. Teljes közönyösségre kellett tehát szoktatni a parlamentet az iránt, hogy kik, mily állásu, mily tehetségű és jellemű emberek képezik a korona minisztereit. El kellett fogadtatni vele, mint alkotmányos elvet, hogy a király akár a maga, vagy másnak lakáját (footman) nevezné is ki miniszternek, azt a parlamentnek követni kellene és fogná is, épp úgy, mint az országnak rangra és bölcsességre nézve bármelyik első emberét. Így azután a parlament mint teljesen tekintély nélkül való tényező fogna szerepelni, míg a királyi akarat és a titkos befolyások egy láthatatlan szövete (a cabal of the cabinet and backstaires) lesz a nemzeti kormányzat helyébe ültetve.“

A parlament függetlenségét és méltóságát életgyökereiben megtámadó eme veszélyes kormányzati rendszer ellen érthetőleg a legnagyobb erélylyel küzdöttek III. György alatt az ellenzéki pártok és megterésére fölhasználtak minden alkalmat.

Ilyen alkalmul kínálkozott az amerikai gyarmatok ellen folytatott háboru.

Évek óta dult már a testvérháboru, melyet a királynak és tanácsadóinak az angol közjog szerint különben sokat vitatott ama joghoz való csökönös ragaszkodása idézett elő, hogy az anyaországnak a gyarmatokat megadóztatni szabad. A király miniszterei a háboru vezetésének semmi módjától vissza nem riadtak, sőt Barrington hadügyminiszter a háboru egy válságos pillanatában egyenesen azt tanácsolta a királynak, hogy amerikai alattvalói leverésére Amerika vad indiánus törzseivel lépjen szövetségre. III. György ebbe is beleegyezett, miniszterének — mint Lecky e kor történetében elbeszéli, — azt irván, „hogy minden eszköz,

mely Amerikára nyomort hozhat, hozzájárulásomat bírja“.

A háborunak folytatása és ily eszközökkel való viselése az általános fölháborodást a békére hajló ellenzékben még inkább fokozta. Az alsóházban *Burke* egy hatalmas szónoklatban szállt sikra ez ellen, így aposztrofálván a minisztereket:

„A kérdés előttem nem az, vajjon jogotok van-e népeteket nyomorulttá tenni. Ez nem olyan kérdés, melyre nézve nekem egy prókátor azt felelheti; hogy azt szabad tennem, hanem olyan, melyre nézve az emberiség, az észszerűség és igazságosság azt sugalmazza, hogy mit *kell* tennem. Hát kérdem, csökkenti-e egy politikai tettnek az értékét és nemességét, ha egy gyűlöletes jong gyakorlását enyhítjük, még ha arra a jogra nézve bizonyítékaink tárháza tele van is jogelemekkel, és fegyvertárainkban fölhalmozva vannak az öldöklő fegyverek, hogy azoknak erőszakkal is érvényt szerezzünk. Mit érnek e vélt jogcimek, ha azokhoz való ragaszkodásommal magát a pörömet veszélyeztetem, és ha fegyverneimet használva, magamat is sebesítem meg velük. Itt nem arról van szó, hogy egy vitás jogi kérdést döntsünk el; hanem arról, hogy a békét állítsuk helyre.“

A felsőházban pedig, melyet ugyanazok az érzelmek viharzották át. *Chatin* gróf adott azoknak kifejezést, midőn szónoklatának legnemesebb hurjait szólaltatván meg, egyenesen a királyhoz fordult esdő szavaival:

„Annál a fenségnél fogva, mely nagy állásához illik, tegye meg az első lépést az egyezkedéshez, a békéhez, a boldoguláshoz, mert abban áll valódi fensége, hogy okossággal és igazsággal cselekedjék. Hogy neki kell előbb engedni, azt követeli a józan; észszerű politika. Engedmények a nagyobb hatalom részéről mindig annál nemesebb, annál nagyobb hatással vannak, mert

kibékítik az emberek érzelmeit a hatalommal, és mert a szeretet és háladatosság szilárd alapzatán építik föl a népek bizalmát.“

De a hazafiak intelmeivel nem lehetett többé föltartóztatni a kérlelhetetlen végzetet. És a háborút tovább folytatták, óriási áldozatok árán, melyek megrecsegtették a birodalom alapjait. Azonban a király seregei a függetlenségükért küzdő amerikaiak lelkesült harcosainak ellentállni nem tudtak. Szárazon és tengeren csatát csata után vesztvé, végre mégis kénytelen volt a király a békét megkötni és a *király háborujának* — a mint akkor nevezték — véget vetni.

Még mielőtt azonban ez megtörtént volna, az alatt a parlamentben nagy változások állottak elő. A Shelburn-minisztérium, mely különben is minden önállóság nélkül, pusztá végrehajtója volt a király kívánásainak, érezni kezdte, hogy lábai alatt inog a talaj. A csatamezők riadó kürtjei vészes visszhangot keltettek a parlamentben is és csatasorba szólították a különféle ellenzéki pártokat, a minisztérium ellen. Pártjának egy nagy része, mely már előbb kivált North lord alatt, 1783-ban egyesült a Fox vezérlete alatt álló whig párttal, hogy megtörjék végre azt a személyes kormányzati rendszert, mely csaknem tönkretette a parlament függetlenségét. Ez volt az a pártegyesülés, melyet az angol parlamenti történet a *Fox-North koalíció* név alatt ismer, melyet azok, kik ellen irányult, nem becsmérelhettek eléggé, melyet „elvetemedettnék“, „erkölcstelennek“, mert „természetellenesnek“ bélyegezték. Mert erkölcstelennek és elvetemedettnék állították azt, hogy Fox, ki North politikáját, midőn ez miniszter volt, még nem rég, a legkiméletlenebb és legszenvedelmesebb módon támadta, most vele a király kormánya ellen egyesült.

Ezekre a vádakra Fox egyeneslelkűségében,

mint életrója, Russel mondja, a következőképpen felelt:

„Megvetendőnek tartom, hogy keblemben ellenséges érzést tápláljak valaki iránt, ha az ellenségeskedés oka megszűnt. A nemes lordot nyíltszívűnek és őszintének találtam, midőn barátja voltam, becsületesnek és férfiasnak, midőn ellenségeskedésben álltam vele. Sohasem volt okom róla állithatni, hogy ama kicsinyes mesterkedéseket, fikákat és cselszövéseket használta volna, melyeket más államférfiaknál találtam, — amaz alattomos, nyomorult taktikákat, melyek ember és ember közt a bizalmat megmétélyezik, és az államférfiak jellemét épp úgy lealacsonyítják, mint a magánemberét.“

Különben a leszólókkal és becsmérlőkkel szemben utalt arra, hogy az angol parlamenti történetben nem első eset a pártok ilyen egyesülése, hogy 1757-ben létesült ama híres Pitt-Newcastle-koalíció, mely kezdetben szintén ilyen becsmérlő támadásoknak volt kitéve és melyből azután az angol történetnek egyik legdicsebb és legeredménydusabb miniszteriuma lett.

Az 1783-iki koalíciót az a szükség szülte, hogy a királyi személyes kormányzata ellen, mely mellett a miniszterek csak akaratlan eszközök voltak, végre gát emeltessék és a parlamenti többségekben megnyilatkozó időnkinti nemzeti akarat szabadon és függetlenül érvényesülhessen abban is, hogy általa egy erős és független kormányzat létesülhessen. Eme célok elérésére az első lépés a Shelburn-miniszterium eltávolítása. A koalíció ezért — pártja a parlamentben amugy is többségben lévén — egy hatalmas vita kapcsán, melyben a miniszterium politikáját éles bírálat tárgyává tették, a kormánynak 1783 február 22-én bizalmatlanságot szavazott, mire a miniszterium február 24-én lemondott. A király elfogadta a lemondást és Shelburnt, a ki semmiképp maradni nem akart, fölmentette, a többi

minisztert azonban az ügyeknek az új kormány kinevezéséig való továbbvitelével bizta meg.

A király roppant bosszus volt a koalíció győzelméért. Érezte is a koalíció tagjaival. Northról „erős haragjának és ellenszenvének kifejezése mellett“ szólt, kit az ország szerencsétlen állapotáért tett felelőssé. Foxról és Portland hercegről csak a „legnagyobb megvetéssel nyilatkozott“, az akkor szokásos reggeli fogadásoknál (levee) pedig „tünetőleg udvarias volt Shelburn irányában és tünetőleg udvariatlan a koalíció tagjaival szemben“.

Hogy a koalíciótól szabaduljon, mindent megkísérelt. Előbb Pittet szólította föl, majd a lemondott minisztérium tagjainál puhatolódzott, majd Grover, majd Temple lordokhoz fordult. De ezeknek egyike sem vállalkozott az előállt parlamenti helyzettel szemben a kormányalakításra. De a helyzet mind kényszerítőbbé vált. Február 24-től április 2-áig nem volt végleges kormánya az országnak, a költségvetés még nem volt megszavazva, ámbátor a parlament ülésezett. Elég indok még III. György alkotmányos fölfogása szerint is arra, hogy az országnak végleges kormányt adjon.

De mittévé lett legyen a király. Föloszlathatta ugyan a parlamentet. Ez azonban céltalannak mutatkozott, mert „lemondott minisztériumnak még több ellensége volt az országban, mint a parlamentben.“ Elnapolhatta volna hosszú időre a parlamentet és kormányozhatott volna parlament nélkül. De erre az erőszakos, alkotmányellenes kormányzási módra a Stuartok óta, angol király nem gondolt. Különben sem akadt volna államférfi, ki nem okulva a múlt impeachment-ek alapján történt kemény büntetéseken, melyeket az angol parlamentek ily miniszterekre szabtak, erre a merész vállalatra rászánta volna magát.

Nem maradt tehát más hátra, mint a koalíció

férfiat bizni meg a kormányalakítással, ámbátor tudta, hogy a koalíció harca nem a megbukott kormány ellen csupán, hanem még inkább az egész kormányrendszer ellen irányult. A király eme nehéz elhatározását és ennek indokait Temple lorddal a következő levélben tudatta, melyet Lecky angol történetében idéz:

„Minden kísérletem arra nézve, hogy a kormányzat ne kerüljön a legelvetelenebb koalíció kezébe, hajótörtést szenvedett. Addig szegültem ellene, míg megérnem kellett, hogy egyetlen egy ember sem akart segítségemre jönni. Hogy azonban egy konfliktusnak véget vessek, mely ha még tovább tart, a közhitelt is megtámadná, elhatároztam magamat arra, hogy ama háladatos Northnak megírom, hogy a hét miniszter, kiket a koalíció kijelölt, holnap kézcsókra jelentkezzenek.“

A király 1783 április 22-én csakugyan a koalíció egyik tagját, Portland herceget nevezte ki a kincstár lordjává, megbizván, hogy „belátása szerint állítsa össze kabinetjét“.

Az első minisztérium tehát, melynek határozotlan bevallott célja volt, hogy a parlamentet és kormányzatot a fejedelem személyes befolyásától függetlenítse, megalakult.

Az alkotmányos kormányzásnak csak egyik, sokat ígérő rügyfakadása volt ez.

De a nagy, a teljes tavasz, a valódi alkotmányosság verőfényes napjai csak később következtek el. És hogy ez elkövetkezhetett, az az angol államférfiak ama nemes fájának halhatatlan érdeme, kik meg nem hunyázkodó hazafiasságuk, ép erkölcsi fölfogásuk, mély felelősségi érzetük és minden alacsony mesterkedés nélkül való egyeneslelkűségük által nemcsak népüket, de királyaikat is — mindkettőjük boldogságára — a valódi alkotmányosságra tudták nevelni.

És „A király végre engedett.“

Irország története évszázados története volt a legnagyobb kinszenvedéseknek és elnyomatásnak, a melyeket Angolországnak könyörületes nem ismerő hatalma mért rá. Szabadságától megfosztva, vagyonában meg-rabolva, erejében megtörve, sikerült végre Angolországnak azt, a mit erőszakkal el nem végezhetett, végre vesztegetéssel befejezni. Az ir országgyűlés elfogadta az Angliával való uniót. Saját hűtlen képviselői ásták meg sirját hazájuk függetlenségének.

De ott kint a kis ország véráztatta területein, az elnyomottak kebleiben tovább lángolt régi szabadságunk szent emléke.

Mindenért, a mit elveszített a szegény nép, vigaszt talált ősi katolikus hitében, a mely természetének leginkább megfelelt, és a melyhez valóságos rajongással ragaszkodott, mert ez a vallás az angolok protestáns hitével szemben nemcsak hitét, „de hazafiságát és nemzetiségét“ is jelképezte. És az angol hatalom az el-sanyargatott ir nép szabadságvágyának ezt az utolsó menedékét is szétrombolni készült, a midőn az angol protestáns állam egyházintézményét Irországra is kiterjesztette, a mi által az ir katolikus egyházat egy csapással jogvesztetté tette.

Érthető ezért, hogy az ir népben — mint Mc. Carthy mondja — „az angol állami egyház az elnyo-

matás jelképe lett; hisz ennek képviselői voltak azok, a kik honfitársaikat nemzedékeken át sanyargatták, a kik őket csakis azért, mert katolikusok voltak, ártalmas vadként rejtett barlangokba és kietlen hegyekbe üldözték“. Ösi egyházát elhagyni nemcsak hitehagyást, hanem hazájának elárulását is jelentette tehát az ir nép előtt.

Mindenétől megfosztva, a mi szent volt előtte, mély és állandó elkeseredés vert gyökeret keblében, mely örökös forrongásban tartotta a lelkeket és amely az angol kormányzat elé csaknem legyőzhetetlen akadályokat gördített.

Ha azonban az ir nép előtt olyan gyűlöletes angol állami egyház intézményének behozatala már egymagában is végzetes ballépés volt, még fokozta ennek jelentőségét az, hogy azzal együtt annak következményeképp egy „britt párt“ is létesült Irországbán, a melynek hivatása volt, hogy ott az angol kormányzat érdekeinek képviselője legyen. „Természetes volt tehát, hogy a kormány mindig ennek a pártnak tanácsán indult el, de természetes volt az is, hogy az igen gyakran téves nyomra vezette. Mert a britt pártnak nem volt módjában, hogy az ir nép valódi érzelmeiről tiszta képet szerezzen magának. Közötte élt, de nem vele.“ Mindig azzal áltatta a kormányt, hogy nincs valódi ok az irek elégedetlenségére, hogy „ez vagy az ellen az intézkedés vagy rendelkezés ellen való állásfoglalás pusztán néhány izgatató műve és hogy az ir nép maga teljesen közönyös az ügyek iránt“.

De néhány elfogulatlan és messzebb látó angol államférfi előtt mégis derengeni kezdett, hogy az a rendszer, a melylyel Irországot kormányozzák, nem lehet helyes és hogy azt a mélyreható elégtelenséget, a mely az ország rendes állapotává vált, lecsillapítani nem lehet. Fox már 1797-ben helyesen mutatott arra az

egyedüli módra, a melylyel a két ország közt az állandó békét helyre lehetne állítani, egyik beszédében ezt mondta: „Szeretném, hogy Írország ir fölfogás, ir előítéletek alapján kormányoztassék. Szilárd bennem a hit, hogy minél erősebb irszinezetű volna kormánya, annál erősebb kötelekekkel fűződik majd az angol érdekekhez.“ De ez az igazán államférfiai gondolat csak lassan érlelődött meg az angol kormányok és a korona fölfogásában. Több mint harminc esztendő kellett ahhoz, a míg egy nagy angol miniszter az irek nagy nemzeti sérelmét, katolika egyházuk jognélküliségét orvosolta.

Még az unió előtt visszautasított III. György minden kísérletet katolikus emancipációra nézve, hivatkozással koronázási esküjére, a mely az állami egyház sértetlen föntartását tartalmazza, a melyen pedig az állam egész szervezete épült föl. Az unióhoz csak az alatt a föltétel alatt járult hozzá, hogy *az nyílt kérdés* maradjon. Mikor pedig 1801-ben, az unió megkötése után a viszonyoknak mind erősebb nyomása alatt nem kisebb miniszter, mint *Pitt*, a királynak ebben az irányban előterjesztést tett, az ismét visszautasította, a koronázási esküjét hozván föl, mint változhatatlan akadályt. *Pitt* inkább beadta lemondását, semhogy elálljon olyan intézkedés keresztülvitelétől, a melyet ő az ország békéjének érdekében üdvösnek tartott. Ugyanigy járt a *Grenville-Howick*-minisztérium, a mely — mindinkább elmérgesdván a katolikus ügy — 1809-ben szintén előterjesztést tett a királynak. Kezdetben a király beleegyezését adta, de azután határozottan ellene volt. A minisztérium ez alkalommal engedett a király kívánásának, de jegyzőkönyvbe vették, hogy „föntartják maguknak a jogot, hogy az ügyet alkalmasabb időben újra fölvegyék“. Ezt közölték is a királylyal, a ki most már azt követelte minisztereitől, hogy adják irásbani ígéretüket, hogy „nem fognak neki ebben az ügyben

soha előterjesztést tenni“. A miniszterek ezt megtagadták és beadták lemondásukat. Alkotmányos érzésük idegenkedett attól, hogy — a mint *Lewis* mondja — „eltűrik, hogy a király békóba verje szabad elhatározásukat“. A királynak ez az alkotmányellenes eljárása különben a parlamentben is erős megrovás tárgya volt, sőt a parlament mindkét házában határozati javaslatot adtak be, a mely elítéli „a minisztereknek minden olyan alkotmányellenes lekötését, a mely őket a koronának adandó szabad tanácsadásban megszorítani alkalmas volna.“

Igy két minisztérium bukott már meg ezen a kényes kérdésben; de maga az ügy nem bukott el, hanem újra és újra életre kelt a *Plunkett*-ek, *Grattam*-ok, *Sheil*-ok és mindenekelőtt *O'Connell* által megindított nagyszerű mozgalom folytán. Különösen *O'Connell* fáradságot nem ismerő kitartással járta be az országot, mindenütt lángra gyújtva szavának ellenállhatatlan varázsával a lelkesedést a nagy nemzeti ügy iránt, a melynek sorsát ezen az uton vélték legjobban előre vinni. Mert az irek — mint *Adams* mondja — „soha sem tanulták volna meg, ha meg nem tanították volna rá, hogy Anglia csak kényszer nyomása alatt szokta megengedni azt, a mit az ész szavára hallgatva, nem engedett volna meg soha“.

Egyidejűleg ezzel az óriás mértéket öltött mozgalommal két más nagy kérdés is forrongásban tartotta a közvéleményt.

A hosszú éveken át tartott tory-kormányok tullojálítása a koronának roppant befolyást adott a parlamentre, mit a parlament függetlensége fölött örködő whig párt szélső töredéke nem nézhetett tétlenül. *Brougham* lord 1822-ben indítványt adott be az alsóházhoz, hogy mondassék ki, „hogy a korona befolyása lerombolja a parlament függetlenségét és hogy ez a be-

folyás tulságos módon megnövekedett *Dunning*-nek 1780-ban a parlament által elfogadott határozati javaslatára. Ez a híressé vált határozat úgy szövelt, „hogy a korona hatalma megnövekedett, még mindig növekedőben van és enélkül meg kell szorítani“.

Másrészt a parlamenti reformmozgalom is magasan kezdett hullámozni *Burdett*-nek, később *Russell*-nek a szavazati jog kiterjesztésére tett indítványai folytán. A parlament ugyan elvetette ezeket az indítványokat, mire az akkor még nem képviselt nagy ipari városok azzal feleltek, hogy a „szavazatnélküliek“ érdekében országos agitációt indítottak, lármásnál-lármásabb gyűléseket, nyilvános fölvonulásokat szerveztek ország-szerre és Londonban, a hol a nép ezrei *Egyenlő képviselet, vagy halál, Általános szavazati jog* és hasonló föliratu zászlók alatt vonultak a parlament elé kérvényeikkel. Az ország e zavarokkal telt állapotában az időközben uralkodásra jutott *IV. György*, a tehetetlen *Goderick* minisztériuma helyébe a „vasherceget“, hű katonáját, *Waterloo* híres győzelmét, a tory *Wellington* herceget bizta meg az új kormány megalakításával. *Wellington* hercegnek az a föladat jutott, mint *McCarthy* mondja, hogy „hogyan lehetne Angliát kormányozni minden tekintet nélkül Anglia népének akaratára?“ *Wellington* ugyan sokkal világosabb fő volt, semhogy át ne látta volna, hogy ennek a föladatnak kersztülvitelére elég tehetsége nincs, de mikor gazdája maga elé hívatta és meghagyta neki, hogy erre a föladataira vállalkozzék, ő csak azt felelhetette, hogy: meg fogom kísérteni. „Ekkor is, úgy mint máskor. *Wellington* herceg mindig egyszerűen a korona katonájának tekintette magát és egyedüli célja az volt, hogy a királyi kormány megalakulhasson.“

Elfogadta tehát a megbízást szemben a növekvő parlamenti reformmozgalommal és szemben az egész

országot izgatottságban tartó, égetővé vált katolikus kérdéssel.

Pedig a király határozottan föltételül tüzte az új minisztérium elé, hogy különösen a katolikus kérdést egyáltalán nem szabad bolygatni, mert arról hallani sem akar, mivel az „az államegyház intézményét és ezzel együtt az állam szilárdságát renditené meg“.

Wellington maga mellé vette *Peel* Róbertet, a kinek tárcájához tartoztak az ir ügyek. *Peel*, a toryk mérsékelt szárnyához tartozott, de azért ő is a katolikus emancipáció ellen volt és a parlamentben eddig mindig ellene is szavazott. Alig, hogy a minisztérium megalakult, *Sir Burdett* egy határozati javaslatot nyújtott be a parlamentben, a mely szerényen csak azt sürgette, hogy a kormány tegye megfontolás tárgyává ő felsége katolikus alattvalóira vonatkozó törvényes intézkedéseit és tegyen olyan javaslatokat, a melyek alkalmasak az egyesült királyság békéjének és erejének helyreállítására. A ház ezt a javaslatot szavazattöbbséggel elfogadta. Első eset volt, hogy az alsóház egy ily irányu indítványt elfogadott. „Még azok közt is — mondja *Brougham* lord ez alkalommal mondott beszédében — a kik ellene szavaztak, nem volt egyetlen egy sem, ki el nem ismerte volna azt, hogy az állapot úgy, a mint van, nem maradhat és hogy lehetetlen eltítkolni, vagy tagadni azt a nagy haladást, a melyet a kérdés a parlamentben és azon kívül elért.“

*Peel*re e határozat és ellenzőinek ez a magatartása mély benyomást tettek. Az országban az alatt mind elkekeredettebben folyt a küzdelem, a mely tetőpontját érte el a híressé vált *Clare*-választásban. *Fitzgerald*, a ki ennek a kerületnek hosszú éveken át képviselője volt; kereskedelmi miniszterré történt kinevezése folytán új választásnak volt kénytelen magát alávetni. Ellenjelöltül *O'Connell*, a katolikus kérdés nagy előharcosa jelentke-

zett, a kinek eddig semminemű összekötetése a kerülettel nem volt. „Az egyik oldalon volt a kormánynak minden befolyása, a másikon volt a nép és O'Conell óriás hatalma.“ A választási küzdelem O'Conell megválasztásával végződött.

Ez a választás a mérkőzők állásánál és azoknál a viszonyoknál fogva, a melyek közt lefolyt, valóságos országos ügy jelentőségére emelkedett. Peel szemében a választás eredménye egy új mérföldjelző lett a katolikus kérdés diadalmas előrenyomulásában. Hiába jelentették neki Irországból bizalmasan, „hogy ha sikerülne a népet elterelni a katolikus kérdéstről, az egész agitáció elmulna érdeklődés hiányában“; hiába biztatták barátai „a régi reménykedéssel, hogy a katolikusok majd csak maguk közt összevesznek, sőt már össze is veszték és így tán sikerül mégis megszabadulnia a kérdéstől“, hiába kiáltották unos-untig a kormány csatlósai fülébe, hogy: „Irország megbolondult“ (is going mad); Peel szeme tisztán látta a helyzetet. Sokkal nagyobb államférfiu volt, mintsem „hogy a nemzetek időleges gyöngelműségében hitt volna, vagy hogy helyesnek tartott volna olyan politikai eljárást, a mely abból indul ki, hogy valamely nép állhatna két-három önző csalóból és millióiból a hülye megcsalottaknak“.

Ily gondolatok forrtak lelkében, midőn *Anglesey* lord, Irország nagylelkű kormányzója, bár maga is kemény katona és protestáns volt, a helyzet teljes föl ismerésében újból és újból sürgette az engedményeket, megirván meggyőződését Peelnek, hogy ragadja meg az alkalmat és adja meg a katolikusok jogait, mert azután nemcsak hogy nem fog kelleni harcolni Irorszában, „hanem ez által biztosítani fogjuk magunknak a kemény irek lojális szolgálatait, a kik majd vállvetve harcolnak át velünk együtt a birodalom harcait“. Olyan erős volt a meggyőződése, hogy egy további le-

vélben erre a jóslatra ragadtatta magát: „En hiszem, hogy sikerük elkerülhetetlen; hogy előrenyomulásukat az ég alatt semmiféle hatalom sem tartóztathatja föl. Kitérhet a forradalom, tán sikerül azt elnyomni, de mindez csak a megegyezés (compromise) napját halasztja el.“

A pitymallat félhomálya teljes világossággá vált Peel lelkében és a kemény toryban egy év alatt a nagy kérdés megoldásának szüksége ellenállhatatlan meggyőződéssé forrta ki magát és mely most már a cselekvésre is megérett. Mert — mint gyönyörűen mondja el Mc. Carthy — „egy államférfiut, a ki nem ábrándozó, vagy egyszerűen fanatikus, kell, hogy tette szólítsanak ily körülmények Egy alkotó államférfi ekkor csak azt kérdezheti magától, melyik utját válassza a reformnak s melyik a legjobb? A pusztá ellenkezés ekkor már idejét mülta“.

Peel mindazt, a mi lekében forrott, közölte Wellingtonnal, de közölte azt is, hogy a megoldásnak, hogy célját az ország békéjének helyreállítása körül valóban elérje, „nem részlegesnek, nem időlegesnek, hanem teljesnek kell lennie. Ezért a katolikusok jogainak elismerését nagylelkűen kell megadni, mert ez az intézkedés a kibékítés és bizalom intézkedése lesz.“ És az öreg, harcverő katona, a ki a csatatéren soha sem ismerte a meghátrálást, ez egyszer meghátrált Peel ellenállhatatlan érvei előtt, mert ez jobban értette a dolgokat, mint ő „és mert föltétlen bizalommal volt az iránt, hogy a mit Peel tanácsolt, az a király és az ország javára szolgál“.

De a nehézségek nehézsége a király személyében volt, a ki tudvalevően egyik föltételül tüzte Wellington kormányalkításánál, hogy a katolikus kérdés előtt soha elő ne hozassék. De Wellington megnyerve lévén egyszer az ügynek, többé nem tágitott. „Ő ugyan határ-

talán tisztelettel és alattvalói hűséggel viseltetett a felség állása és személye iránt, de midőn az ő kezébe tették le a vezetés nagy kötelességét, elvárta, hogy a felség el fogja fogadni vezetését.“ Katonai egyeneslelkűséggel és nyíltsággal megmagyarázta a királynak a helyzet tarthatatlanságát és midőn ez nem segített, Peel által kimerítő memorandumot dolgoztatott ki, a melyet azután a királynak nyújtott át. A király „nagy ellenzéssel és roppant rossz kedvvel“ hozzájárulását adta a memorandumhoz. De még ezután is bizalmasának, *Elton* lordnak panaszkodott, hogy miniszterei el akarják vele fogadtatni a katolikus emancipációt, de „ő inkább lemond a koronáról és visszatér Hannoveriába“.

Peel most már elérkezettnek tartotta az időt, hogy a katolikus ügyben teendő intézkedéseit a parlamentnek bejelentse. Ezt 1829 március 3-án meg is tette azzal, hogy a részletes bill-t 5-én szándékozik betérjeszteni. Nagy meglepetésére azonban még aznap este ő, Wellington és a nagypecsét őre meghívást kaptak a királytól, hogy másnap kihallgatásra jelentkezzenek. Ekkor a király kijelentette előttük, hogy ő nem járulhat a bill betérjesztéséhez. A miniszterek azonban rendíthetetlenül megmaradtak álláspontjuk mellett. Mikor a király hajthatatlan maradt, beadták lemondásukat, a mit a király nyomban elfogadott, de egyuttal meggyőződött arról, hogy a főforgó viszonyok közt új kormányt nem alakíthat. Néhány nap múlva irt Wellingtonnak, hogy maradjanak meg a miniszterek állásaikban. Peel már most ezzel be nem érte, hanem Wellington által a királynak határozott hozzájárulását kérte a bill-hez.

Es a király végre engedett! A nagy és izgató küzdelemnek vége lett, hogy egy évre rá megkezdődjék a másik nagy küzdelem, a parlamenti reformért.

Kálvária-ut az alkotmányosság felé.

Az angol királyi háznak gyásza volt. IV. Vilmos 1837 június 20-án meghalt. A koporsóval, melyben egy király feküdt, nem csupán egy uralkodót hantoltak el örökre, hanem egy uralkodási rendszert is. De a sir szélén, az enyészet mellett, ott állt a szebb föl-támadás, egy leánygyermek üde alakja, Anglia első alkotmányos fejedelme: Viktória.

A míg Anglia alkotmányos fejlődése eljutott győzelmének a határállomásáig, hosszú és kínos utat kellett megtennie, mely tele van a letűnt nemzedékek alkotmányos harcainak ragyogó emlékeivel. Évszázados, szívós és ellankadást nem ismerő küzdelmeket kellett megvívni a parlamenteknek a Tudorok, Stuartok, sőt még a brunswik-hannoverai ház királyi hatalmával, míg az uralkodónak az Isten kegyelméből való korlátlan fölfogása átalakult a Nép akaratából való korlátolt hatalom fölfogásává. Ez a nagy és nehéz átalakuló folyamat csak lassan haladt előre. Az angol királyság csak lépésről-lépésre hátrált meg. Megkísérlett minden eszközt, hogy utját állja a parlamentek növekvő hatalmának.

Voltak korszakok, mikor e célból egyszerűen a legmeztelenebb önkény eszközeit használta. Mikor ez elviselhetetlenné lett, a szabadságára mindig büszke

Anglia véres forradalommal felelt, melyben nemcsak a királyt, de a királyságot is félrelökte. De az ilyen állapot oly népeknél, melyek királyhűségben nevedtek, csak időleges lehet. Történetük, hagyományaik a királyságnak nem megszüntetésére, hanem alkotmányossá való idomitására ösztönzik.

Anglia népe is lelkében királyhű lévén, csakhamar újból föltámasztotta roncsaiból a trónt, körülvette a külső tisztelet hagyományos diszével, de egyttal körülsáncolta mindazokkal a biztosítékokkal, melyeket alkalmasoknak tartott arra, hogy ősi szabadságát a királyi hatalom tulkapásai ellen megvédje.

Ilyenül kínálkozott mindenekelőtt a régi parlamentek adó- és katonamegajánló jogának körülményesebb megállapítása és érelyesebb gyakorlása. A parlamentek ugyanis adó- és katonamegajánlásukat a koronának rendszeren csak az ellenében tették, ha a korona viszont az időközben folyóülemlett sérelmek orvoslását és a régi parlamenti jogok újból és újból való megerősítését megfogadta. „Nagy politikai küzdelméink a koronával, — mondja *Freeman* angol alkotmányában, — ritkán támadtak onnét, hogy a koronától új jogokat vagy új törvényeket követeltünk, hanem a harc rendszeren csak azért folyt, hogy a már érvényben lévő törvények pontosabban tartassanak meg és hogy a sérelmek (grievances) orvosoltassanak, melyek a törvények kijátszásából vagy elhanyagolásából származtak.“

Érthető volt tehát, hogy a parlamentek így igen kényelmetlen kerékkötőjévé váltak az illető fejedelmek önkényének.

A Stuartok házából való uralkodók, kik nem igen voltak hajlandók arra, hogy az alkotmányos korlátozás előtt meghajoljanak, akként segítettek magukon, hogy fittvet hányva a válságos időben adott ün-

nepies ígéreteknek és törvényeknek, hosszú éveken át egyszerűen parlament nélkül kísérelték meg kormányozni az országot.

„Rendes szokássá vált most, — mondja *Syme*, a képviseleti rendszerről irt munkájában, — a parlamenti ülések berekesztése a korona tetszése szerint. Ha valamely parlament engedetlen volt, tüstént vagy fölözlatták, vagy üléseit évről-évre berekesztették. Másrészt, ha teljesítette a király kívánságait, kegyelemben együtt tartották.“

De bármikor és bármennyiszer alkalmazták is ezt az erőszakos intézkedést, hogy parlament nélkül kormányozzák az országot, az angol nép szívós ellenszegülése az ilyen törvénytelen kormányzás ellen, végre megérlelte annak szükségét, hogy a parlamentet mégis csak egybe kellett hívni. Csaknem tipikusnak mondható é tekintetben az egész korszakra az, a mit *Macaulay* az 1640. évi parlamentről mond. „Az alsóháznak egyedüli büne az volt, hogy a parlamentnek hosszú szünetelése és a törvénytelenések és megnyomóritások hosszú láncolata után sem volt hajlandó az adókat megszavazni, mielőtt az időközi sérelmek nem orvosoltatnak. E merészségeért alig hogy egybegyült, máris fölözlatták. Azonban a kormány tehetlensége, az ország általános izgatottsága, a pénzügyi helyzet zavarai, a kormányzat minden terén beállott rendellenességek végre arra kényszerítették a királyt, hogy ismét egybehívja a parlamentet.“ Ennek azután első tette volt, hogy vád alá fogta *Strafford* minisztert, a király gonosz tanácsadóját, „a ki egész rendszert eszelt ki arra nézve, hogy Anglia alaptörvényeit halomra döntse és a ki fegyveres erőt vett igénybe, hogy törvénytelen rendeleteinek érvényt szerezzen“.

A parlamenteknek ilyen törvényellenes fölözlataival, berekesztésével és elnapolásaival egy időre

el lehetett ugyan némitani a „szájas“ parlamenteket, de nem lehetett elnyomni az ország háborgó lelkületét. A megsebzett alkotmányos élet kiüzve a parlamentből, immár biztos menedéket keresett és talált az országnak életerős önkormányzati helyi hatóságaiban, melyeknek kapui előtt maga a királyi hatalom is tehetetlenül állott meg. Egy parlament helyett föltámadt egyszerre száz, a szabadság elszánt harcosainak egy táborra helyett életre kelt az országot behálózó egész láncolata a táboroknak, melyekből azután megkondultak a parlamentből kiszorult alkotmányosság vészharangjai, hogy végigzugjanak az országon és ellentállásra szólítsák Anglia szabadságszerető népét. Az erőgyűjtés biztos várai lettek így az önkormányzati helyhatóságok, melyekből nem egyszer sikeresen ostromolták meg a törvénytelen kormányokat.

Gyönyörűen rajzolja meg *Bagehot*, az angol alkotmány egyik legélesebb eszű ismerője, az angol önkormányzati hatóságok alkotmányvédő hivatását: „az angol nép egyik legkülönösebb sajátossága, — úgy mond, — antipatiája a végrehajtó hatalom ellen. Mi az államkormány cselekedeteit nem tekintjük a magunk cselekedeteinek, hanem valamely idegen hatalom kifolyásának. E tekintetben nem neveznek bennünket modern népek. Ha azonban a végrehajtó hatalommal szemben való idegenkedésünk okát kutatjuk, rájövünk, hogy az a korona iránt táplált bizalmatlanságból ered, melynek hatalma olyannyira össze van forrva alkotmányos küzdelmeinkkel. E forrásból fakadt ragaszkodásunk önkormányzati helyhatóságainkhoz, melyekre a külföld csak csodálkozva néz. Mert a koronával való küzdelmünkben ezek a helyhatósági közép-pontok szolgáltak nekünk erősségül és támaszul. Ezek a testületek és köztük elsősorban London város törvényhatósága az ellentállás (resistance) fontos tá-

máspontjai és az angol szabadság védőbástyái (bulwark) voltak évszázadokon át. Szabadságunk azért eredménye ama többé vagy kevésbé törvényes, többé vagy kevésbé törvénytelen, többé vagy kevésbé rész, vagy többé vagy kevésbé félénk ellentállásnak, melyet a végrehajtó hatalom ellen évszázadokon át kifejtettünk.“

Rég megszűnt az angol önkormányzati helyhatóságok ez alkotmányvédő föladata és szereplése, mert ez mai napság, Anglia kormányzatának tökéletes alkotmányossága mellett teljesen fölöslegessé vált. De az angol nép nagy történeti érzékénél fogva még most is szeretettel csüng az autonóm hatóságokon. Nemcsak hogy nem törölte el őket, hanem kifejlett parlamentáris kormányzata mellett is még egyre tovább fejleszti. Heylesen jegyzi meg Bagehot: „az önkormányzati szabadságnak semmi szükségszerű összefüggése nincs a parlamentáris kormányzattal, a parlamentáris kormányzat megfér az önkormányzat bármely mértékével“.

Az angol királyoknak sok és keserves tapasztalat után végre csak meg kellett győződniök, hogy *egy* parlamenttel mégis csak könnyebb megbirkózni, mint számtalan törvényhatósággal.

És csakugyan, a brunswik-hanoverai házból való királyok a tizennyolcadik század elejétől kezdve sohasem kísérelték meg többé, hogy parlament nélkül kormányozzanak. Elérkezett tehát most már az idő, hogy a parlamenttel *kell*et kormányozni.

Módját kellett ejteni annak, hogy miként lehet sen a most már el nem kerülhető parlamenttel kormányozni, de úgy, hogy mellette a király akarata mégis érvényesüljön.

Erre is rájöttek. A parlamentet a királyi akarat készsége eszközévé kellett lealacsonyítani, a válasz-

tási megvesztegetéseknek, a képviselők korrupciójának egész rendszerével. A választót kellett megvesztegetni, hogy a képviselő is megvásárolható legyen. Egy akkori politikai szállóige mondja: a képviselő, a ki pénzen vette meg helyét, pénzen adja el szavazatát is. Keresett állás lett a képviselőség, mert keresetet adott. A közvagyon, nyilvános állásokat, tisztségeket könnyűvérséggel, minden érdemre való tekintet nélkül szabad prédaként dobták oda pusztán jutalmul azoknak, kik a kormányokat támogatták. „Minden nyilvános kötelességzet, — mondja *Dunkley*, — kihaltnak látszott az emberekben és a korrupció száz meg száz piszkos csatornán át hömpölygött a nélkül, hogy bárki csak gondolt volna olyasvalamire, minek neve — érdem“. *Walpole* Róbert, a korrupció atyja, tizennyolc évi kormányzatával egy nemzedékre mételyezte meg a politikai lelkiismeretet. De jött egy új, egészségesebb nemzedék, mely kilökte magából ezt a politikai fekélyt és egy becsületesebb közvélemény nemes megvetésével és undorával halálra üldözte az elmúlt korszaknak erkölcsrontó kormányzó rendszerét. A Györgyök uralkodásának végső éveiben vesztegetéssel parlamenti többséget teremteni többé nem lehetett.

Elkövetkezett most már az alkotmányellenes királyság végső tusája a parlamenttel.

Megvesztegetni a parlamentet nem lehetett. Próbálkoztak tehát a parlament meghamisításával. Az alkotmányosság külső formái alatt és látszólagos megtartásával becsempészték a parlamentbe száz résen át a király akaratának korlátlan érvényesülését. Hogy e hamis rendszert föntarthassák, „arra törekedtek, — mondja *Freeman*, — hogy ne tegyenek semmit, minek legalább külsőleg rendes törvényes formája ne lett volna; semmit, a mire nézve nem hiatkozhattak volna látszólag akár valamely precedensre, vagy valamely

törvényes intézkedésre. De a törvénynek a kiforgatása a törvénytelenységnek a jog mezébe való bujtatása sokkal kárhóztatandóbb, sokkal korrumpálóbb, mint a nyílt erőszak, mely ellen erősebb is a kisértés a nyílt ellenszegülésre“. A miniszterek felelőssége fönnállott, de érvényesülését a királyi beavatkozás folytán mindig meg tudták kerülni. Látszólag a miniszterek vezették az ügyeket, de valóban a király dolgozó-szobájában fonódtak a szálak, melyekkel a minisztereket mint egyszerű bábokat rángatták, ma erre, holnap arra.

Hazugság és becsület nélküli álnokság volt ez az egész kormányzási rendszer. Alatta, mint lassan emésztő méreg hatása alatt elcsenevészett volna Anglia alkotmánya, ha mély belátásu hazafiak útját nem állják. A *Burke*-ek, *Fox*-ok, *Pitt*-ek hatalmas szónoklataikban pörére vetköztették III. György minisztereinek a *Bute*-k, *Grafton*-ok, *Mansfield*-ek álparlamentarizmusát, hogy azután azt egy halhatatlan író, *Junius*, híres leveleinek tüzes korbácsütéseivel dicstelen halálra üldözze. Kortársait kitartó küzdelemre bátorítva, egyik levelében ezeket mondja: „legbecsesebb kincse az országnak törvénye és alkotmánya. Bizom benne, hogy minden támadás, melyet ezek ellen intéznek, bennünk csak a legerélyesebb ellentállás szellemét fogják életre kelteni, mely túl fog emelkedni pártoskodáson és egyéni dicsvágyon. Biztos vagyok benne, hogy a leszámolás napja nincs távol, mert az országnak józan fölfogását nem lehet már sokáig sem hamis okoskodással, sem álhazafisággal megtéveszteni“. Midőn pedig válságosra fordult az ország helyzete, *Chatam* gróf igaz hazafisággal öszetartásra inti honfitársait, mert „most elmúlt annak ideje, hogy egymás ellen vádaskodjunk, egymásnak szemrehányást tegyünk. Elérkezett a nap, a mikor minden angol embernek kötelessége, hogy az ország mellé álljon. Harcra föl min-

denki. Legyünk egy nép, felejtsünk el mindent, csak — a hazát ne.“

Az alkotmányellenes kormányzás végnapjai közelegetek.

A parlamenti kitaró küzdelme megtermette végre gyümölcsseit. IV. Vilmosban a személyes királyi kormányzásnak utolsó gyöngé erőlködései villogtak csak már meg. Azokat is sikerrel ostromolták becsületes és önérzetes föllépésükkel derék államférfiai, *Peel*, *Grey*, *Brougham* és *Melbourn*, kik nem egyszer eredménynyel értették meg urukkal, hogy „egy alkotmányos fejedelemnek első kötelessége, hogy személyes kedvelt eszméit és előítéleteit a közérdeknek alá kell rendelnie“.

Igy készítették elő Angliában a valódi alkotmányos királyság korszakát a mult nemzedékeinek kitaró küzdelmei. Ezeknek nyomán nem egyszer serkent föl a kortársak szenvedése és nyomora. De a messze jövőből bátorítóan hangzott feléjük az utódok hálaadó szózata, kiknek az a szenvedés és nyomor mérhetetlen időkre szabadságot, békét és nagyságot biztosított. És ha e nehéz küzdelmek végleges sikerének titkát kutatjuk, lapidáris igazsággal megfelel rá *Nicol*, „Korunk politikai élete“ szép művében, a mikor azt mondja: „*Meg-törhetetlen erőt* adott nekik — a mi minden érdemük közt a nagyobb volt, — *a törvény iránt való megingathatatlan hitük és tiszteletük, mely magasabban áll minden hatalom fölött, legyen az fejedelmi, katonai vagy a nyers tömegé.*“

Az első alkotmányos fejedelem.

Egy új, alkotmányos kor szárnycsattogása volt már érezhető, mikor IV. Vilmos 1837 június 20-án örökre lehunyta szemét és unokahuga, Viktória lépett trónra. A környezet, a melyben Viktória nevelkedett, tele volt az alkotmányos érzés meleg derűjével. Apja, Kent herceg, ellentétben testvérel, IV. Vilmostal, ki csökönyös tory-párti volt, erős whig-párti elveket vallott. Nem is csinált belőle titkot. Egy nyilvános banket alkalmával Londonban a következő politikai hitvallást tette: „barátja vagyok a polgári és vallási szabadságnak, mindenkit testvéremnek tartok és hitvallásom az, hogy a hatalom csak a nép boldogítására van adományozva. Ezek az elvek mostanság nem népszerűek, azaz nem adnak állást és tisztességet. Tudom, hogy a királyi család nem minden tagja vallja azokat. De követelem magamnak a jogot, hogy úgy gondolkozzam és cselekedjem, a mint legjobbnak vélem és azért nyíltan vallom magamat *ő felsége legalázatosabb ellenzékének.*“

Igy beszélt Kent királyi herceg. És még sem közsösítették ki a királyi családból.

Ez a szellem lengte át a kensingtoni-palotát, hol Viktória királyné leányéveit töltötte, az alkotmányosság tiszteletére és emberszeretetre neveltetve az időköz-

ben özvegyiségre jutott neemeslelkű anyja oldalán: Itt játszódott le életének egyik nagyjelentőségű és emberi egyszerűségében megragadó jelenete. A canterburi érsek és az elhunyt király főudvarmestere 1837 június 20-án éjjel két órakor azzal az üzenettel verették föl álmából a hercegnőt, hogy *állami ügyekben* kívánnak vele beszélni. De a világ legnagyobb királynéja, hogy „meg ne várassa az urakat“ néhány pillanat alatt minden ceremónia nélkül, „könnyed, fehér gunyájában, vállaira omló hajával, papucsban, könyekkel szemében, de nemes nyugodtsággal“ megjelent, hogy meghallgassa trónöröklésének híradását.

Ez egyszerű, az udvari üres alakiságoktól ment magaviseletet tanúsította később is, egész életén át minisztereivel és más hivatalos és nem hivatalos egyénnel szemben. S ez nem hogy csökkentette a koroná tekintélyét, hanem ellenkezőleg, még közelebb hozta Viktóriát népe szívéhez.

Az alkotmányos szokáshoz képest a trónváltozás folytán a parlamentet föl kellett oszlatni és új választásokat elrendelni. E választások alkalmával a krónika egy érdekes kis mozzanatot jegyzett föl, mely a fiatal királyné alkotmányos fölfogására is igen jellemző világot vet.

Altalánosan ismeretesekek lévén a királyné whigpárti nézetei, a párt nem átalotta a királyné nevét is fölhasználni választási kortescélokra. Így esett meg, hogy *Parnel*, a whig-kormány egyik tagja, választási beszédében a királyné ismert nézeteiről szólva, azt kockáztatta meg túlaradó dicséretében, hogy a „királynének a napi politika minden kérdéséről megállapodott és határozott véleménye van már.“ Erre *Gladstone*, a ki akkor az ellenzékhez tartozott, választási beszédében maró gunyval így felelt: „Hát Sir Henry Parnel csakugyan komolyan el akarja hallgatóival hitetni, hogy

Viktória királyné leánykorában Kensington kastélya kertjében az ir önkormányzat kérdését tanulmányozta, hogy reggeli sétáit a parlamenti szavazások lajstromával a kezében végezte és hogy a délutáni teaszürcsölések közben a tory- és whig-párt győzelmének eshetőségein törte a fejét?'

Noha e csipős megjegyzések a királynő tudomására jutottak és őt akkor nagyon bántották, a személyes érzelmein ejtett sérelem félretételével, az alkotmányosság követelményeit tartva mindig szem előtt, Viktória későbbi uralkodása alatt mégis három izben nevezte ki miniszterelnökévé Gladstont, midőn a parlamentben pártja többségben volt.

Erősebb próbája volt a fiatal királyné alkotmányos érzületének, mikor 1839-ben kedvelt Melbourne-minisztériuma egy kevésbé fontos kérdésben a házban leszavaztatván, bejelentette lemondását. A királyné a lépő Melbourne ajánlatára az ellenzék fejét, a tory *Peel* Róbertet akarta megbizni a kormányalakítással. Peel azonban csak azzal a föltétellel volt hajlandó a megbizást elfogadni, ha a királyné a whing-családokból származó udvarhölgyeit elbocsátja. Bármily kicsinyesnek lássék is első pillanatra e kivánság, angol alkotmányos fölfogás szerint mégis komolyabb háttére van. Az volt a kivánság oka, hogy a fejedelem közvetlen közeléből eltávolittassék minden olyan titkos és ellenőrizhetetlen befolyás, mely a kormányvallotta politikai elvekkel ellenkezik és a mely befolyás kárát az előbbi uralkodók alatt a kormányok a közügy rovására nem egyszer tapasztalták. A királyné még fiatal volt arra, hogy az alkotmányosság kényszerü végső következményeit teljesen átértette volna. Erősen szabadkozott Peel követelménye ellen, udvartartása kérdéseit kizárólag személyes előjogának tekintvén. Kissé drasztikusan fejezte ki véleményét Melbournehez irt levelében, melyben pa-

naszkodva mondja, „ők — a toryk — kényszeríteni akarnak engem arra, hogy udvarhölgyeimtől megváljak; tartok tőle, hogy legközelebb még öltöztető és kiszolgáló szobaleányaimtól is meg fognak fosztani“. De mivel Peel nem engedett, egyelőre Melbourne megmaradt állásában. Az ügyet a parlamentben is fölhozták. Peel ez alkalommal így magyarázta ki állásfoglalását: „Kérdem, helyes-e, hogy valaki miniszterséget vállaljon és mint ilyen, viselje a felelősséget a légtérhesebb föladatért, mely egy ember vállaira nehezedhetik és hogy eközben legerősebb politikai ellenfelének a felesége legyen az illető beleegyezésével közvetlenül a fejedelem személye körül való tisztségben“.

De rövid idő múlva mégis csak Peelt kellett ismét megbizni a kormányalakítással és ekkor a királyné Peel kivánságának alkotmányos voltát belátva, önként elbocsátotta whig-családbeli udvarhölgyeit.

Ennél sokkal fontosabb alkotmányos elvet állapítottak meg Peel kormányrajutásával. Melbourne kormánya tudniillik mindinkább elveszítette talaját a parlamentben. Több ízben, habár kevésbé jelentős ügyekben is, leszavazták. Mivel nem igen mutatott készséget a lemondásra, Peel 1841 május 27-én a következő határozati javaslatot terjesztette be az alsóházban: „Ő felesége miniszterei nem bírják az alsóház bizalmát abban a mértékben, hogy oly intézkedéseket, melyek az államra nézve nagy fontosságúak, a házban keresztül is vihessenek. Ily körülmények közt hivatalban maradásuk az alkotmány szellemével ellenkezik“.

Hosszu vita után a ház ezt a határozati javaslatot egy szavazattöbbséggel elfogadta. A bizalmatlansági szavazatok csekély többségére való tekintettel, Melbourne tanácsára a királyné a parlamentet föloszlatta, hogy az ország ítéletére appelláljon. A választások a minisztérium ellen döntöttek. Erre Peel kezdésére az új

parlament mindkét házában a fölrathoz a következő egyértelmű indítványt tették: „A ház kinyilatkoztatja, hogy okvetlenül szükséges, hogy a kormány a ház és az ország bizalmát bírja és ő felségének tiszteletteljesen tudomására hozza, hogy mostani tanácsadói ezt a bizalmat nem bírják. Az indítványt mindkét házban elfogadták s a királyné a föliratra való válaszában biztosította a parlamentet, hogy „haladéktalanul gondoskodni fog új minisztérium alakításáról“. A mi azután még is történt.

A kormány politikai felelősségének és így a parlamentáris kormányzásnak legsarkalatosabb alapelvét vezették be ezzel végleg az angol alkotmányba és ezt az alapelvet a királyné is elismerte. Eddig a kormánynak csak törvényes felelőssége állott fön, mely szerint a parlament a minisztereket csak valamely tételes alkotmánytörvény megsértéseért vonhatta felelősségre és büntethette az impeachment alapján. A Peel-féle indítvány révén most már a minisztereknek a parlamenttel szemben való politikai felelőssége is meg volt végleg állapítva: ők minden konkrét törvénysértés nélkül is, kormányzatuk általános vezetéseért is felelősséggel tartoztak a parlamentnek. De míg a törvénysértésekért az ország büntetőtörvényei szentesítette büntetésekkel voltak sujthatók és e büntetéseket azután az ország bíróságai hajtották végre, addig a politikai felelősségből kifolyólag büntetésük csak abban áll, hogy a kormányról egyszerűen távozni tartoznak, ha az alsóház többségi határozattal kimondja, hogy politikájuk vagy kormányzási módjuk iránt bizalommal nem viseltetik. Értelme ennek az, hogy a bizalmatlansági szavazatban ítélet foglaltatik arra nézve, hogy az illető kormány nem vezeti az ország ügyeit a parlament akarata és véleménye szerint, tehát nem alkotmányos. Egy alkotmányellenes kormánynak pedig nincs helye az alkot-

mány keretében és azért elhagyni tartozik hivatalát, hogy oly kormánynak adjon helyet, mely alkotmányos.

Ennek az alkotmányos kényszerüségét *Harris* szépen okolja meg *As angol parlamenti radikális párt* című munkájában: „Egy alkotmányos ország kormányférfiakra kétféle kötelesség hárul: végre kell hajtaniok a népnek kívánalmait, melyek törvényes képviselői által a parlamentben kifejezésre jutnak, de egyidejűleg kötelesek a fejedelmet tanácsaikkal támogatni, melyeket saját lelkiismeretük sugall nekik. Törekedniök kell, hogy e kettős irányt politikájukban érvényre emeljék. Ha e két kötelességük összeütközne, a mint gyakran megtörténhetik, akkor előttük világos az ut, melyet követniök kell. Nincs hatalmukban, hogy a parlament akaratának ellenszegüljenek, és nincs módjukban, hogy saját lelkiismeretük ellen cselekedjenek, tehát nem marad rájuk nézve más hátra, mint hogy lemondjanak és helyet adjanak azoknak, kik becsülettel alárendelhetik magukat a nemzet határozatainak.“

Nem volt Angliának Viktória királyné uralkodása alatt egyetlen vezér államférfia, ki ez alkotmányos elvnek becsületesen és föltétlenül ne hódolt volna, nem volt egyetlen egy sem, ki akár nyílt, akár alattomos módon megkísérlette volna megtörni a parlamentnek a többségében nyilvánuló akaratát, hogy a tanácsával támogatott királyi akaratnak érvényt szerezzen.

Ily módon a fejedelemnek miniszterkinevező és elbocsátó jogát minden rázkódás nélkül összhangba hozták az alkotmányosság követelményeivel. Mert addig, míg a fejedelemnek korlátlan joga volt a kabinet politikáját megszabni, és az ország sorsát személyesen intézni, a mint még III. György alatt divott, addig a miniszterek pusztán az ő szolgálói voltak, kik ezért csakis neki tartoznak felelősséggel. Ez okból a fejedelem minisztereit korlátlanul és minden tekintet nélkül a parla-

mentre kinevezhette és elbocsáthatta. De mióta a fejedelem az alkotmányosság értelmében a kormányzást a parlamentnek felelős miniszterei által végzi, a fejedelem kinevező s elbocsátó joga is csak a parlamenttel egyetértően gyakorolható. Mert ha e jogát a parlament ellenére akarná gyakorolni, ez csak a parlamenttel való örökös összeütközéseknek válnék kuforrásává, miután a parlamentnek mindig módjában van egy neki nem tetssző minisztériumnak a kormányzás eszközeit megtagadni, és így *ő felsége kormányának* a kormányzást lehetetlenné tenni.

Megvan tehát alkotmányos országban a fejedelemnek miniszterkinevező és elbocsátó joga, de korlátozva van annyiban, hogy nem nevezhet ki kormányt, mely a parlament bizalmát nem bírja és nem bocsáthat el olyan minisztériumot, mely a parlament bizalmát bírja, a nélkül, hogy föl ne idézzen elkeseredett parlamenti harcokat, melyek nemcsak az ország, de a korona kárára ne volnának.

Angliában tehát az alkotmányos kormányzat parlamentáris kormányzattá voltaképpen Peel indítványa folytán, annak az elvnek elismerésévé vált, hogy a minisztérium általános kormányzási módjáért is felelős a parlamentnek, és hogy ha ez többségi szavazatával helyteleníti azt a kormányzási módot: a minisztérium elhagyni tartozik helyét, hogy olyan minisztériumnak adjon helyet, melynek kormányzása módját a többség helyesli. Mert hisz ha egyáltalán a parlamenttel, tehát alkotmányosan akar valamely fejedelem kormányozni, ez csakis az esetben lehető, ha a parlament támogatja a kormányt. Ha ez megszűnik, akkor vagy egyáltalán nem lehet sikeresen kormányozni, vagy csak parlament nélkül, a mi pedig már alkotmányellenes.

A parlamentárizmus tehát nem valamely külön faja az alkotmányosságnak, hanem pusztán egy bizo-

nyos módja annak, hogy az alkotmányosság a parlamenti és felségi jogoknak összhangba hozatala útján sikeresen működhessék.

Earl of Grey az angol parlamentárizmusról irt művében rövidesen így írja körül e kormányzási módot „A parlamentáris kormányzás megkülönböztető karaktere az, hogy a koronát illető jogok csak oly miniszterek által gyakorolhatók, kik felelősséggel tartoznak a módért, melyben azokat gyakorolják, kikre nézve kívánatos, hogy tagjai legyenek a két ház valamelyikének, kik azoknak tárgyalásai vezetésére képességgel bírjanak és kiknek csak addig van joguk arra, hogy hivatalban maradjanak, míg a parlament és különösen az alsóház bizalmát bírják.“

Viktória királyné, hiven a parlamentárizmus követelményeihez, ebben a szellemben gyakorolta egész hosszú uralkodása alatt miniszterkinevező és elbocsátó jogát, minek azután az az áldásos következménye lett, „hogy — mint Adams mondja — a parlamentáris kormányzat elveszítette régi harciasságát, tere lett a békés és rendes munkának, hol a megegyezés és mérséklet és a gyakorlati érzék szelleme, mely a kormányzati működésre nézve oly nélkülözhetetlen, mind erősebb gyökeret vert“.

De Viktória uralkodása alatt a parlamentárizmusnak nemcsak e sarkalatos elvét honosították meg, hanem érvényre jutott, mint annak természetes folyamánya, egy egész rendszere az eljárási elveknek, melyek a fejedelmi jogok gyakorlásának összhangját és a békés kormányzást az alkotmányosság követelményeinek megfelelően biztosították. Hallgatólagos megállapodások (conventions) ezek a parlament és a korona közt, melyeket az alkotmányosság becsületes és őszinte megtartásának mindkét részről átérzett politikai szükség szült, és mely szükség kényszerűen folyt a fejedele-

lem ama változott helyzetéből, hogy most már nem személyesen és felelősség nélkül vezetheti az ország ügyeit, hanem a parlamentnek felelős miniszterek útján.

E hallgatólagos megállapodások egyik legfontosabbika, hogy „minden fejedelmi előjog csak a minisztérium útján gyakorolható, mely azért a parlamentnek tartozik felelősséggel. E tekintetben — mint Grey mondja — nincs különbség a hadseregre vonatkozó királyi előjogokra nézve sem, mert ez is a közigazgatás egy része. Nem is volna a fejedelem érdeke, hogy e tekintetben valamelyes megkülönböztetés tétessék. Mert ha nem valamely miniszter volna a korona minden cselekedeteért felelős, mely a hadsereg körül tétetik, akkor e felelősség természetesen a fejedelem személyére hárulna vissza. Pedig mi sem volna veszedelmesebb a fejedelem tekintélyére, minthogy őt tennék felelőssé ama bajokért, melyek a hadsereg körül fölmerülhetnek.“

Ilyen hallgatólagosan megállapított alkotmányos elvek, a politikai erkölcsnek (political morality) ilyen gyakorlati szabályai a többi közt még a következők: hogy „az a kormány, mely ellen az alsóház bizalmatlanságot fejezett ki, vagy melynek valamely fontos kormányzati javaslatát leszavazta, lemondani tartozik. Jogában áll ugyan ilyen kormánynak — ha alapos oka van fölteni, hogy az ország nem osztja az alsóház nézetét — a parlamentet feloszlítani, mi haladék nélkül eszközlendő; ha azonban az új választások a kormány ellen döntöttek, le kell mondania és nincs joga újból a parlamentet fölосzlítani“; — „a korona kinevezési joga ugygyakorlandó, hogy a minisztérium a parlament többségéből alakíttassék“; — „az alsóház többsége, mely bizalmatlansági szavazatával valamely kormányt megbuktatott, köteles a kabinetalakítást átvenni, de természetesen nem a megbuktatott kormánynak, hanem a maga elvei alapján“; — a ház fölосzlátása „nem alkotmányos,

ha szembetűnően csak azért történt, hogy a parlamentre kényszer gyakoroltassék“; — „a parlament — mely régi törvény szerint legalább három éven belül volt egybehivandó — minden évben összehivassék, hogy az ország ügyeit végezhesse“; — de természetesen nem abból a célból, hogy ismét elnapoltassék vagy föloszlattassék; — hogy „oly törvényjavaslattal szemben, melyet a parlament mindkét háza elfogadott királyi vétó ne gyakoroltassék“, a mint csakugyan kétszáz évnél tovább már nem is gyakorolták; — „hogy állami szerződések ne köttessenek, ha azok elfogadása a parlament által biztositottnak nem látszik“.

Nagy tévedés volna hinni, hogy akár a korona, akár az angol államférfiak e pusztá szokásos alkotmányos szabályokat nem tartanak magukra nézve föltétlenül kötelezőknek még akkor is, ha azok kormányzati terveik kivitelénél tán akadályoknak bizonyulnának is. Ezek az alkotmányos szokásjogi elvek, mint *Freeman* mondja, „nincsenek ugyan semmiféle törvénykönyvünkben, de azok a gyakorlatban nem kevésbé szentek és sérthetetlenek, mint bármely más elv, melyet akár a Magna Charta, akár a *Petition of right* — az angol alkotmány e nagy szabadságtörvényei — lapjain megállapítottak“.

De épp oly téves volna hinni, hogy ha valamely kormány az ilyen, csak a gyakorlat szentesítette alkotmányos szabályoknak magát alávetni nem akarná, arra kényszeríteni nem lehet.

Nem tekintek itt az Angliában kifejlett rendkívüli érzékeny alkotmányos közvéleményre, mely minden államférfiut, ki mai nap akár az alkotmány valamely tételes törvényét, akár csak az alkotmányos szokásjogi szabályokat szándékosan megszegné, vagy alattomosan csak megkerülni is akarná, mint politikailag tisztességtelent megbélyegezné. Kiközösitené,

mintha a társadalmi tisztesség fogalmai ellen vétett volna. A megtorlásnak ez a neme különben elég hatá-
sos ott, a hol, mint Angliában, a vezető államférfiak-
ban valódi politikai becsületérzés van.

De ha az még sem bizonyulna elég hatásosnak, úgy van az angol parlamentnek kényszereszköze, mely-
lyel az olyan államférfiakat engedelmességre szorit-
hatja, kik az alkotmányos szokásjogi elvek előtt meg-
hajolni nem akarnak. *Dicey*, az alkotmány törvényéről
irt alapvető művében e kényszereszközzel következőképp
nyilatkozik: „Kétségtelen, hogy a vád alá helyezéstől
való félelem és a közvélemény nyomása hozzájárultak a
politikai erkölcs uralmának meggyökeresedéséhez. De
azok valódi szentesítése, mely a legvakmerőbb politikai
kalandort is kényszeríti arra, hogy engedelmeskedjék
az alkotmány alapelveinek és ama hallgatag megállapi-
tott szabályoknak, melyekben ez elvek kifejezésre jut-
nak, — abban áll, hogy e szabályoknak megszegése
csakhamar összeütközésbe sodorná az illetőt az ország
főnmálló törvényeivel és a bíróságokkal. Vizsgáljuk
meg csak rövidesen annak a következményeit, ha a kor-
mány nem engedelmeskednék ama tisztán megállapo-
dásszerű alkotmányos elvnek, hogy köteles odahagyni
állását; ha az alsóház bizalmatlanságot szavazott ellene.
Ez az első pillantásra is kétségtelen megsértése volna
az alkotmányos erkölcsnek. A mi ebből következik, az
világos. Ha a kormány meg akarna maradni az alkot-
mányosság útján, bejelentené a háznak, hogy szándé-
kában van a választókra appellálni és a ház bizonyára
csak elősegítené azt, hogy a föloszlatása siettessék. Ez
esetben minden törvénysértés el volna kerülve. De te-
gyük föl, hogy a kormány a parlament föloszlatását
nem tanácsolja a fejedelemnek, vagy ha mégis föl-
oszlatta és az ujonnan választott ház újból bizalmat-
lansággal sujtotta, még sem akarná elhagyni állását.

A napnál világosabb volna ez esetben, hogy az alkotmányos szokásjogi elveket megsértette. De az is világos, hogy a háznak hatalmában volnának azok az eszközök is, melyekkel végre mégis kényszerítheti a kormányt, hogy vagy tiszteletben tartsa az alkotmányt, vagy hogy törvényszegővé váljék. Mert előbb vagy utóbb el fog érkezni a pillanat, hogy az unjoncmegajánlási vagy költségvetési törvényt meg kellene szavazni. A ház azzal, hogy e törvények bármelyikét megtagadja, a minisztériumot oly helyzetbe hozza, hogy kénytelen lenne — ha mégis helyén maradna, — törvények ellenére kormányozni. Itt azonban már beállt a tétéles alkotmányjogi törvények sértése és meg van teremtve az alap az impeachment alapján való vád alá helyezésre. Tehát végkövetkezményeiben az ilyen kormány mégis csak oda kerül mint vádlott az alsóház elé, hogy felette ítéletet mondjon a Peer-ek háza és végrehajtsa rajta a kiszabott büntetést a bíróság“.

Azonkívül, ha a kormány törvényellenes intézkedéseinek érvényt akarna szerezni, beáll az azok ellen való jogos ellentállás joga, mely az angol törvény egyik főelve. „A törvény, — folytatja Dicey, — két irányban működik; büntetéssel sujtja a törvényszegőt és följogosítja a törvénytisztelő polgárokat, hogy megtagadják az engedelmességet a törvénytelen intézkedéseknek. *Törvényesíti a passzív ellentállást*“ (legalizes the passiv resistance).

A gyakorlati angol alkotmányos fölfogás nem tördök sokat szürke elméleti, meddő okoskodásokkal, hogy jogi intézmény-e a parlamentárizmus vagy nem, hanem keresi inkább a módját annak, hogy az alkotmányosság elveinek, ha nem közvetlenül, de végkövetkezményeiben mégis a törvény erejénél fogva érvényt szerezni képes legyen.

És e törekvés legerősebb támasztékát találja az-

után az angol bíróságok alkotmányos érületében és független fölfogásában. Ennek nagyszerű példáját adta III. György alatt *Yates* bíró, a ki egy alkalommal a királyi jogokat tárgyzó egy ügyben volt hivatva bíraskodni. Mint *Foss*, az angol főbírák életrajzaiban előadja — North miniszter titokban előzetesen megkísérelte *Yates* ítéletét befolyásolni. Midőn ez sikertelen maradt, magától a királytól küldetett neki egy levelet. És *Yates* bírói függetlenségének büszke önértében a király levelét teljes alattvalói tisztelettel ugyan, de — fölbontatlanul visszaküldte a királynak. Ilyen erkölcsi bátorság mellett, mely az angol bírói kart jellemzi, azután érthető, hogy az angol bírák legerősebb védői voltak a törvényességnek az alkotmány terén is. Mert a kormányhatalom bármely közegeinek törvényellenes tulkapásait büntetni és az azok ellen való ellenszegülést a törvény oltalma alá helyezni, azt a legsajátabb föladatuknak tekintik az angol bíróságok. Csodálatos szívóssággal aknázzák ki ilyenkor törvénykönyvük régi kincsesbányáit, hol évszázadok óta fölhalmozódott törvényeik feküsznek, melyeket az ősök hoztak, nemzedékről-nemzedékre, alkotmányuk, szabadságuk védelmére. Hivatkoznak a személyes szabadságnak törvénytelen megtámadása ellen a *Habeas Corpus*-ra; a törvénytelen ujoncszedés ellen a *Mutiny Act* törvényére; idézik alkotmányos jogaik védelmére és adómegajánló és megtagadó joguk csorbitása ellen az ősrégi *Magna Charta*, a parlament nélkül történt adószedésnél a híres *Petition of right* amaz intézkedéseit, melyek szerint meg van tiltva, „hogy a parlament beleegyezése nélkül követelhessen a kormányhatalom bármit is, akár önkéntes följánlás (gift), akár kölcsön, kedvezmény, adók vagy hasonló szolgáltatások címén“.

Az angol bírák becsületes alkotmányos fölfogásukban ezt akként magyarázzák, hogy mivel e teljese-

téseket követelni tilos, tehát szolgáltatni sem szabad. Mert e törvényeket az alkotmány védelmének és nem az azt megtámadó kormányoknak érdekében alkották. Azokat tehát úgy kell és szabad csak magyarázni, hogy az alkotmány meg is legyen általuk védve. Becsületes alkotmányos fölfogásukban úgy gondolkoznak, hogy azok a törvények az alkotmány nagy biztosítékát akarták megteremteni, hogy egy alkotmányellenes kormány további kormányzását az anyagi eszközök megvonásával lehetetlenné tegyék. Ha tehát szabadságára engednék a polgároknak, hogy önkéntes szolgáltatás révén mégis megadják az ilyen kormánynak a módját, hogy anyagi eszközökhöz jusson, azt az alkotmányos biztosítékot teljesen hatálytalanná tennék. Hisz akkor minden ilyen törvényellenes kormány könnyen kijátszhatná az alkotmányos biztosítékot, miután minden kormánynak, különösen ha eszközeiben nem válogatós, mindig hatalmában van, kilátásba helyezett kedvezményekkel megnyerni, vagy titkos, vagy nyílt nyomással rábírní egyeseket, hogy önkéntes szolgáltatás címén azt az anyagi támogatást nyujtsák a kormánynak, melyet a parlament az alkotmány védelmére tőle megvont.

Ilyen módon magyarázzák az angol bírák régi alkotmányjogi törvényeiket, mert nem azok betűjét, de a bennök rejlő szellemet, a törvények célját és okait tartják szem előtt. És ezek a régi jó törvények, mint a mesebeli hősök, mikor a közszabadság veszedelme hívogatja őket, egymásután kikelnek mohos sirjaikból, kiki kora nyelvezetének ősi fegyverzetében, hogy őrt álljanak Anglia alkotmánya mellett.

Viktória királyné hervadhatatlan érdeme, hogy hosszú uralkodása alatt egyetlenegyszer sem kellett e régi fegyverzetű törvényeket az alkotmány védelmében harcba vinni, mert az angol alkotmány leghivebb őre mindig — maga a királyné volt.

Mély meggyőződésű fölfogását az alkotmányos fejedelem kötelességéről és azok miként való teljesítéséről szépen tolmácsolja egyik tanulmányában *Mac Donagh*, mikor a nagy királynét így jellemzi: „A királynőnek megvoltak saját nézetei különféle minisztereinek váltakozó politikájáról és törvényhozásáról és így természetesen tanácsadóinak egyike vagy másika iránt több, vagy kevesebb rokonérzettel viseltett. De uralkodásának történetében nem találhatni sehol nyomát annak, hogy bármely kerülő módon megkísérlette volna, hogy mint Isten kegyelméből való fejedelem, saját céljainak érvényt szerezzen. Sohasem kísérelte meg az ország véleményét valamely kérdés tekintetében azzal befolyásolni, hogy arra vonatkozó saját egyéni nézetét nyilvánosan akár csak jelezte volna is. Törekvése mindig az volt, hogy kövesse az alkotmány törvényeit, szokásait és követelményeit. Ama prerogatíváit, melyek még a koronát megilletik, soha sem gyakorolta másképpen, mint miniszterei tanácsa szerint és uralkodása alatt a parlamentáris kormányzatot széles, megingathatatlan és maradandó alapra fektették. Viktória királynő ezért méltán mondható *első alkotmányos fejedelmünknek*. És ha a trón tán veszített is politikai hatalmában, ámbár alkotmányos befolyása az ügyekre még mindig nagy maradt, mégis népszerűségében ropant megnövekedett. A királyság szilárdabb, mint valaha volt, annak ellenére, hogy a demokrácia az utolsó ötven évben óriás fejlődést vett.“

A ki pedig hosszú éveken át, mint hűséges miniszterelnöke állt oldala mellett, az ősz lord *Salisbury*, midőn nagy királynéjának halálát jelentette be a felsőházban, a többi közt így emlékezett meg róla: „Csodálatos éleslátása volt az iránt, hogy népében mily gondolatok forrnak. Ha tudomást szereztem arról, hogy valamely tárgyról mi a véleménye, úgy bizonyos vol-

am abban is, hogy mily nézet uralkodik ama tárgyról alattvalóiban, különösen annak középosztályában. Oly rendkívüli volt lelkének éleslátása. Ő sohasem ragaszkodott makacsul saját véleményéhez. Ellenkezőleg, tele volt engedékenységgel és méltánylással és nem kimélt semmi kísérletet, sőt mondhatnám, nem riadt vissza semmi áldozattól, hogy tanácsadóinak a kormányzás nehéz föladatai teljesítését könnyűvé tegye.“

És ez alkotmányos uralkodás megteremtette áldásos gyümölcseit.

Mikor Viktória hatvan évi uralkodás után örök álmra hunyta le szemét, sirját egy óriás birodalom állta körül, melyhez foghatót a világ történelme még nem látott és melynek határai öt világrész területein érnek véget. Halálát egy sok százmilliónyi hálás nép siratta, melynek a legbecsesebb örökséget hagyta, melyet egy fejedelem népének hagyhat: szabad alkotmányt és ennek nyomán gazdagságot, kulturát és nagyságot. Rengeteg birodalmában egyre emelkednek az emlékezetének szentelt szobrok. Ezeket a szobrokat ledöntheti a földrengés, eltemetheti az áradat. Emlékezetét azonban nem tüntetheti el semmi. Hálás népének meg-megújuló nemzedékei, szeretetüknek mindig friss virágával fonják körül Viktória királynő dicső alakját az idők mérhetetlen járásáig, mert élete végéig hűségesen gyakorolta apjának, Kent hercegnek gyönyörű hitvallását: *power is only delegated for the benefit of the people*; a hatalom csak a nép boldogítására lett adományozva.

TARTALOM.

	Oldal
A „nagy Commoner“ gróf	7
Meghiusult kormányalakítás	13
A ki? ki? Minisztérium	17
Egy királyi elnapolás története	18
Harc a királyi személyes kormányzás ellen	22
És „A király végre engedett“	30
Kálvária-ut az alkotmányosság felé	39
Az első alkotmányos fejedelem	47

Ezek a cikkek a Budapesti Hirlapban jelentek meg.

